

Tudományos munka és társadalmi cselekvés.

Mozgalmunknak rég várt vendége *Wilhelm Ostwald*, korunk legnagyobb szabású és legértékesebb tudós egyéniségeinek egyike. Nagy tudós, önálló kutatásainak eredményei a kémia legnagyobbjai közt biztosítanak neki helyet, összefoglaló gondolkodása egy új tudománynak, a fizikai kémiának ad életet s ezzel új fejlődési lehetőségeket nyit a fizikának és kémiának és páratlanul termékenyítőn hat a biológiára és a műszaki kémiára. S az új tudománynak nemcsak megalapítója, hanem propagator a és rendezője, könyvekkel és előszóval legnagyobb tanítómestere. Sokoldalú tevékenységét páratlan munkaerővel végzi: aktív tanár, szerkesztője a legtekintélyesebb kémiai folyóiratnak s egy hatalmas tudományos könyvsorozatnak,¹ ugyanakkor kísérleti kutatásokat végez s mégis évről-évre értékesnél értékesebb könyvekkel lepi meg a világot. Neve ismert és tisztelt nemcsak hazájában, hanem az egész világon is, nyertese a Nobel-díjnak . . . Amit a tudomány eredmények gazdagságában s a társadalom elismerésben nyújtani tud, azt mind elérte. S akinek harmonikus egyéni élete s zavartalanul emelkedő tudományos pályafutása egyéni elégedetlenségre úgyszólván sohasem adott okot, most nyugalomba vonultával beállott az emberiség szellemi felszabadításáért küzdő elégedetlenek közé. Ereje teljében vonult vissza a tudományos munkától, mert úgy érezte, hogy kötelezettségei vannak a társadalom iránt, melyeket másképp kell leróni. Csendes társadalmi munkáját agresszív társadalmi tevékenységgel cserélte fel. Élére állt a német monista szövetségnek s most ugyanazzal az energiával, melylyel eddig tudományos munkáját végezte, előadásokkal és könyvekkel szolgálja s mint szervező vezeti és irányítja a német monista mozgalom küzdelmét a természettudományi gondolkozás és világnézet s az ezekből fakadó erkölcs terjesztéséért a társadalom haladását gátló minden előítélet, főleg a vallás s a vele kapcsolatos erkölcsi rendszer ellen.

A tudomány hivatalosai rosszalva nézik ezt a fordulást, mely beleütközik a tudományos illemtörvénybe. Ostwald agitátoroskodása ellentmond kedvenc elméletüknek, melylyel a maguk tétlenségét

¹ Zeitschrift für physikalischen Chemie és Klassiker der exakten Wissenschaften.

és a titkon még általuk is helyesnek tartott mozgalmaktól való távolmaradásukat igazolják. „A tudomány tárgyilagossága felette áll a társadalmi harcok pártoskodásainak. Komoly tudósoknak nincs keresni valója társadalmi mozgalmakban.” Jó ismerősünk ez a teória, melyet nálunk szinte odáig fejlesztettek, hogy még a tudományos munkára való hivatottságot is megtagadják attól, akit meggyőződése és temperamentuma társadalmi cselekvésre készítet.

A szabadgondolkodó mozgalmat s speciálisan bennünket, magyar szabadgondolkodókat, igen közlelről érdekel e kérdés. Hát tényleg olyan összeférhetetlen az, amit mi csinálunk, a tudományos munkával, hogy hiába várjuk a tudományval hivatásosan foglalkozók csatlakozását? Mindig arra leszünk kárhoztatva, hogy harcunkhoz, melyet a tudomány nevében s a tudomány fegyvereivel vívunk, éppen innen kapjuk a legkevesebb segítséget? A tudomány visszartja az embereit s csak furcsa kivétel az, ha az ellenkezője történik? De hiszen akkor hibás alapon nyugszik az egész mozgalmunk s hazug a tudományval való örökös kérkedésünk.

A tudomány a társadalom szempontjából nézve a természethez való alkalmazkodásunk eszköze, melylyel egyrészt a természet részéről fenyegető veszélyek minél biztosabb elhárítását, másrészt a természet által szükségleteink kielégítésére nyújtott lehetőségek minél jobb kihasználását érjük el. Az egyes kutató számára maga a tudományos munka is lehet öncél, de a társadalomra nézve sohasem az. Ami a tudományos tevékenységnek az emberi munkamegosztásban helyet s művelőinek elismerést és pozíciót biztosított, az mindenkor az az előlegezett bizalom volt, hogy e közvetlenül nem produktív tevékenység az emberi szükségletek minél teljesebb kielégítésére vezet. S a tudomány ebben az irányban tényleg nagy eredményeket ért is el, az egyes alig kívánhat magának külön életfeltételeket, mint amilyeneket a tudomány már ma képes volna biztosítani, de ha azokra a különbségekre gondolunk, melyek a tudomány által elért lehetőségek és a valóság között vannak, azt kell mondanunk, hogy az emberiség csalódott a tudományban.

A tudomány már ott tart, hogy tetszése szerint tudja megsokszorozni a föld termőképességét s az emberek százezrei és milliói mégis szükségletükön alul táplálkoznak s nem múlik el esztendő, hogy itt vagy amott éhínség ne lépne fel. A betegségek legnagyobb részét már leküzdötte a tudomány, ismeri azokat a módokat, melyekkel meg lehet előzni, vagy ha ez nem sikerült, meg lehet gyógyítani őket; így vagyunk a tüdővészszel is s mégis csupán Európában évenként 800.000 embernél több pusztul el tüdővészben. A technika haladása olyan közlekedési eszközöket fejlesztett, melyek előtt jelentéktelen minden távolság s az emberek túlnyomó többsége úgy hal meg, hogy alig látott többet a világból a maga

falujánál. Az ismeretek óriási tömegének felhalmozásával, nem sejtett összefüggések feltárásával s a természet majd minden rejtélyének megfejtésével csodálatosan meggazdagította a tudomány az ember lelki életét s megteremtette egy harmonikus és megnyugtató világszemlélet s egy egészen általános és kifinomult művészeti kultúra feltételeit — s az emberek millióinak mindezekről sejtelmük sincsen, természeti ismeretük alig különb az ősemberénél, világnézetük zavaros, ellentmondásokkal teli, nyugtalanító s úgyszólván összes tudományos és művészeti szükségleteik kielégítését ma is a vallásban találják meg, Az emberi szükségletek tényleges kielégítési módja még sohasem állott olyan messze azoktól a lehetőségektől, melyeket a tudomány megteremtett. Az élet és a tudomány között még sohasem volt nagyobb az ellentét, mint ma.

Ezt a bántó ellentétet lehetetlen észre nem vennie a tudomány bármely munkásának, aki nemcsak a forma szerint jött kapcsolatba a tudománnyal, hanem annak belső szellemével is tisztában van, de ha észre vette, akkor arra is rá kell jönnie, hogy az emberi nyomorúságok legnagyobb részének ma már nem tudásún le fejletlensége az oka, hanem a társadalmi szervezetünk hibái. S ennek felismerése társadalmi állásfoglalásra kötelez. Szimpátiára azok iránt, akik ez okok megszüntetéséért küzdenek s egyszersmind munkavállalására is. Minden haladónak ismert társadalmi mozgalomnak végső elemzésben ama bántó ellentét csökkentése, megszüntetése a célja S amint a tudomány szellemétől nem idegen gondolatmenet sodorja bele a tudománnyal foglalkozót e mozgalmakba éppúgy a tudományos munkának megfelelő szerep is vár ott rá, amelyet más be sem tud tölteni: az emberiség szellemi felszabadításáért folyó harcban az előítéletek pusztítása, a tanítás, az ismeretterjesztés, a felvilágosítás a fegyverek.

E társadalmi kötelességek felismerésének s a belőle folyó állásfoglalásnak azonban sok akadálya van. Hiszen a mai társadalmi állapotra szinte épp oly katasztrofális volna a tudomány funkcionáriusainak egyszerre való elpártolása, mint akár az összes gazdaságilag elnyomottak öntudatra ébredése. S az a társadalmi szervezet, melynek léte épp ez ellentét megmaradásán alapul, minden módon gondoskodik róla, hogy azok, akikre tudományos szükségleteinek ellátását bizta, lehetőleg mentek maradjanak minden felforgató gondolattól. Az anyagi függésben tartás az egyik, hamis ideológia fejlesztése a sokkal hathatósabb másik mód. A tudománynak öncélként való feltüntetése, annak hangoztatása, hogy a tudomány komolyságával nem fér össze a társadalmi apostolkodás, hogy a társadalmi állásfoglalás árt a tudomány tárgyilagosságának s hogy a munkamegosztás mindenk felett álló elve ellen vét az a tudós, aki idejének és munkaerejének egy részét másra pazarolja, mert így mindkét téren csak fél munkát végez — ezek a legfőbb részei ennek a hamis ideológiának. Az elsővel már fog-

lalkoztunk. A tudomány komolyságára való hivatkozás szinte a tudatosan kigondolt hazug előítéletek bélyegét hordja magán. Mert nem mindenféle társadalmi tevékenység áll a „komolyság” tilalma alatt. Gondoljunk csak a tüdővész elleni küzdelemre. Az orvostudomány nagynevei akár minden idejüket elfecsérelhetik mindenféle előkelő, de annál hatástalanabb egyesületesdi játéokra: dicséretes társadalmi tevékenységet fejtenek ki. De próbálná meg valamelyikük népgyűlésekre járni s megtanítani a munkásokat, hogy mit követeljenek az államtól egészségük megvédésére: demagóggá sülyedne, aki minden igényét elvesztette, hogy tudományos munkáját komolyan vegyék. S éhez hasonló példát akárhányszor találhatnánk. Ami a tudományos kutatás tárgyilagosságát illeti, annak tényleg felette kell állnia a társadalmi viszonyoknak, de a tudományos részletmunkához a kutató társadalmi magatartásának úgy sincs semmi köze, a feladatok s a célok kitűzésénél meg éppen a társadalom szükségletei, tehát par excellence, társadalmi szempontok irányadók. A munkamegosztásra való hivatkozás a legtetsetősebb, de ez is nyilvánvalóan hamis, mert az adott esetben a más területen való működés ugyanazt a célt szolgálja s hogy ennek még konkrét eredményekben sem kell a tudományos tevékenység rovására menni, azt a Carnot-k, az Ostwaldok és Piklerék példája kézzelfoghatóan bizonyítja.

A tudomány szempontjai tehát nem igazolják a társadalomtól való elvonulást s a küzdelmeinkkel szemben való közömbösséget. Ellenkezőleg, a tudomány legmélyebb alaptendenciájának ugyanaz a magatartás felel meg, amelyet mi egészen más, társadalmi megfontolásokból kiindulva, magunkra kötelezőnek ismertünk el. E találkozás felismerése biztató kilátást nyújt arra, hogy a tudomány igaz értelmének fokozódó megismerésével s a társadalmi kötelességérzet szükségszerű terjedésével a gyakorlatban is mind szorosabbá fog válni ez a kapcsolat.

Kende Zsigmond.

Hogyan született meg a bűn?

A bűnbeesés bibliai történetét gyermekkorunkból mindnyájan jól ismerjük. Arra – az istenhiten alapuló világnézet alapvető ellentmondásából fakadó – kérdésre akar a biblia ez ellenbeszéléssel felelni, hogy a jóságos istentől teremtett e világra hogyan is kerülhetett a gonoszság, a bűn. Úgy felel rá, hogy kezdetben ugyan tökéletes volt a föld és minden ami rajta élt, de aztán az első emberpár a kígyó csábítására megszegett egy isteni tilalmat s ezáltal nem csak ők maguk lettek az isten iránti engedetlenség bűnével halálos gonosztevőkké, ha nem mint az emberi faj ősei átörökítés útján összes utódaikat is ugyanazon bűn és büntetés részeseivé tették.

Nem szándékom most foglalkozni mindazokkal a kérdésekkel,

melyeket e magyarázat szükségszerűen ébreszt s feltárni azokat a nagy ellentmondásokat, melyek ez elbeszélést éppen *erkölcsi* szempontból oly kétes értékűvé teszik. Csupán azt akarom kiemelni, hogy e történetben a bűn és a bűnös mint már meglevő dolgok szerepelnek a kígyó személyében, mert hiszen ennek csábítása nélkül a bűnbeesés *nem* történt volna meg. Újra ott vagyunk tehát ugyanannál a kérdésnél: hogyan került hát a világra a bűn a csábító kígyó alakjában.

Ez irányban ezután a biblia semmiféle felvilágosítást nem ad, megelégszik a bukott angyalokra való homályos utalással, kik valamikor feltámadtak az Úr ellen. Érdekes, hogy itt is az *engedetlenség* a főmotívum, ami nagyon jól megfelel a papság és a mindenkori uralkodó osztályok ama természetes törekvésének, hogy az általuk előirt szabályoktól való eltérést s a független és önálló magatartása megkísérlését az elképzelhető legnagyobb *bűnnek* bélyegezzék s a lehető leghatékonyabb módon igyekezzenek az ilyentől mindenkit visszariasztani De hogy az angyalok miért nem úgy teremtődtek, hogy soha engedetlenségre ne vetemedhesenek, erre nem kapunk feleletet, mert erre nem is lehet felelni.

A bűnbeesés mítoszának igen lényeges része a *paradicsomról* s az első embereknek paradicsomi, bűnt nem ismerő, boldog életéről szóló elbeszélés. Éhez nagyon hasonlít sok más a zsidóságtól és a kereszténységtől egészen távol eső mitológiának az a felfogása, hogy az emberiség élete az *aranykorszakkal* kezdődött és egy tudós ismerősöm, ki speciálisan összehasonlító vallástörténettel foglalkozik ez irányú kérdezősködéseimre azt a felvilágosítást adta, hogy e felfogás egészen egyetemesnek mondható és majdnem minden nép vallásának az alapja. A közlés és átvétel lehetőségeitől teljesen függetlenül oly szabályszerűen lép fel e jelenség, hogy fel kell vennünk ama mitológiai alapelemnek *különböző helyeken egymástól függetlenül* való keletkezését.

A tudomány azonban egészen más képet ad az emberiség őskoráról. Ha az emberiség őstörténetét tanulmányozzuk, mennél mélyebbre megyünk vissza, a paradicsomi állapottól annál *távolabb* álló viszonyokat találunk. Mennél inkább közeledünk az emberiség őállapota felé, vagyis mennél inkább távolodunk a mai kultúremberétől, annál sűrűbben találkozunk a vadság, a kegyetlenség, a vérszomj, a gyilkolási hajlam és a kannibalizmus megnyilvánulásaival. S ez nem is képzelhető másképp, ha elismerjük, hogy az emberiségben meg van a képesség, hogy akarata irányában lassanként megváltozzék. Ez esetben ugyanis vágyainak megfelelően kellett változnia, nem pedig ellenkezően. S hogy ama képessége meg van, annak kétségtelen tanújele az a sok ismeret és készség, mely a mai ember akár az ötven év előttitől is megkülönbözteti. A tudomány tehát az aranykort, vagy valami ehhez hasonlót, nem a *múltban* keresi, hanem a (sajnos, még messze levő) jövőbe helyezi. Ha csak egy-két évszázad történetét átfogó pillantást vetünk a múltba, már is kétségtelenné válik előttünk, hogy az egész emberiség folyton az erkölcsi tökéletesbülés útján halad.

Hogyan történhetett tehát, hogy ezzel szemben a népek gondolkodásában – az előbb vázolt szinte kivételt sem ismerő egyetemességgel – az ellenkező nézet vert gyökeret? Itt nyilvánvalóan valami szigorú törvényszerűségről van szó, mely független fajtól, életmódtól és egyéb sajátosságuktól és *közös minden embernél*.

Egy ilyen okra bukkanunk akkor, ha *öreg* emberektől azt kérdezzük, hogy mit gondolnak: vajjon jobb lett-e a világ. Majdnem mind tagadólag felelnek és pedig annál határozottabban, mennél öregebbek és közös véleményük, hogy „az ő idejükben” hasonlíthatatlanul jobb volt minden. Minthogy ilyenformán nyilatkoznak olyasmikről is, amik bizonyára nem változtak, mint pl. a nap melege, vagy a gyümölcsök zamata stb., teljesen nyilvánvaló, hogy ez ítélet alapja nem a *dolgokban*, hanem magukban az öreg emberekben gyökerezik.

Most már igazán nem nehéz észrevenni, hogy az öregeknek a jelent lebecsülő véleménye onnan származik, hogy ők maguk már elvesztették életörömüknek és az élet élvezésére való képességüknek legnagyobb részét. Izmaik gyengék és merevek lettek. Emésztésük és hőképzésük hiányos, alig tudnak már valaminek örülni. Éhez jön mindenféle apró kellemetlenség, baj, betegség, úgy, hogy az öregeknek többnyire igazán nincs valami sok okuk rá, hogy az életet szépnek találják. Ezekkel szemben mily ragyogóvá teszük ifjúságuk éveit az elmúlt örömök emlékei. Akkor mind ez a sok rossz messze kerülte őket. S minthogy az emberek a dolgokat természetszerűleg mindig az adott állapotuk és álláspontjuk szerint ítélik meg, szerfelett könnyű az öregeknek az elmúlt élmények szubjektív örömeit objektív különbségeknek tulajdonítani.

Egészen bizonyos az is, hogy öreg emberek próbáltak először egységes világnézetet alkotni maguknak. A fiatalság sokkal többet törődik önmagával és saját dolgaival, semhogy önként ilyen spekulációkra adná a fejét, míg ellenben az öregeknek, kik már túl vannak mindenben, ami a fiatalokat olyan szenvedélyesen érdekli, van elég idejük és kellő hangulatuk ilyesmihez. Abban az időben meg, mikor még az emberek napi élményeikből nem igen szűrtek le elméleti igazságokat, éppenséggel csak a gazdag tapasztalatú öregek emelkedtek fel a mindent átfogó gondolkozás magaslataira. Ezek és más ilyenfajta körülmények eredményezték azt, hogy a törvényszerű természetszemléletnek legrégibb kísérletei, a *hitregék*, teljesen át vannak hatva az *öregkor* ama sajátos hangulatától. S ha ez a hangulat már fiatalságuk idejét is sokkal különbnek láttatta velük a jelennél, joggal gondolhatták, hogy annak a kornak, amely az ő ifjúságukat megelőzte, még sokkal pompásabbnak kellett lennie *s ez a gondolatmenet az általános alapja annak a felfogásnak, mely az emberiség aranykorát a múltban képezi.*

Naiv, minden kritika nélküli felfogás ez, mely egészen önként felmerül, mindenkinek az agyában és amelylyel a legtöbb ember be is éri. Épp úgy vagyunk vele, mint az ég és a föld fogalmával. Az eget mindenki sima, átlátszó, kék félgömbnek látja, mely a sík

föld felett sátorként kifeszül és amelyen a nap mindennap végig vándorol keletről nyugat felé. Ez a „magától értetődő” felfogás is egy megfajthetetlen problémát hord magában: hogyan jut hát a nap reggelenként keletre? S amint e naiv csillagászati felfogás nehézségekre, sőt képtelenségekre vezet, mihelyt a megfigyelés és pontos mérések segítségével ellenőrizhető tényt akar megmagyarázni és összefoglalni, éppen úgy az emberiségnek az öregkor szemszögletéből nézett, alapjában hamis képe, igen nagy tudományos és *erkölcsi* ellentmondások forrásává válik, melyeket csak egy, a *kopernikusihoz* hasonló nagy és új megismeréssel lehet megszüntetni. Ilyen ellentmondások azok, melyek a bűnbeesés bibliai magyarázatából származnak. De tele vannak ilyenfajta ellentmondásokkal a többi vallásos mítoszok is, melyeket mind ez öreges bölcselkedés talált ki; és ez egészen természetes is, mert a kiindulási tétel alapvető tévedése hamissá tesz minden következtetést. Érdekes dolog az is, hogy az ó-kor bölcsei közül egyedül azok ítélték meg helyesen az erkölcsi fejlődést, kiknek gondolkozásmódja a *legközelebb* áll a modern természettudományi felfogáshoz: *Demokritos* és az ő követői. Demokritos az ősembereket határozottan vad és gonosz bestiáknak tartotta – hosszas utazásainak tapasztalatai csak megerősíthették őt ebben a feltevésében – és nézete szerint az emberiségnek eredetileg durva erkölcsje fokozatosan szelídül. Valószínű, hogy az ő erkölcsi optimizmusa, jobban mondva *meliorizmusa*, melyet e felismerés alapján természetszerűleg vallott, jellemében és életmódjában is érvényre jutott és innen származik mellékneve: *a nevető bölcs*, mely őt a világtörténelem képcsarnokában díszíti. Mi, akik hasonlóan gondolkodunk, mint a görög bölcsök legnagyobbika (ugyanis az ő gondolatai bizonyultak a legmaradandóbbaknak és így a legigazabbaknak), mi is igyekezünk kiérdemelni e népies jelzöt, a nevető bölcs elnevezést. Mert a vidám életkedv nemcsak az egyéni boldogságnak a leggazdagabb forrása, hanem a bennünket körülvevő embertársainkkal szemben is az ilyen viselkedés a legértékesebb. Nagy bünt követ el az, ki vidáman élhetne és mégsem él úgy.

Erkölcsi világnézetünk alapvető fordulópontjáról van itt szó, melynek jelentősége életünkben és tetteink meghatározásában nem kisebb, mint Kopernikus tanának hatása a fizikai világról való felfogásunkban. Ahelyett, hogy beletörődnénk az aranykor és boldogság *elmultába*, amely így számunkra, gyermekeinkre és unokáinkra nézve végképp elveszett, ezt az ideált *a jövőben* keressük, melyből nemcsak mi magunk vehetjük ki részünket, hanem még dusabban hagyhatjuk azt gyermekeinkre. Bizton reméljük, hogy ők még közelebb jutnak majd az aranykorhoz. Az emberiség erkölcsi fejlődésének útja nem halad ugyan állandóan felfelé, hanem majd emelkedik, majd süllyed, mint egy hegygerinc. A történelem azonban arra tanít bennünket és ez a teóriából is következik, hogy ezek a hullámzások mind gyengébbekké válnak és a célhoz vezető út mind biztosabb és egyenesebb lesz.

Így az az elvi ellentét, mely a vallás és a tudomány között az

erkölcsi világnézetre nézve fennáll, azzá válik *egész életfelfogásunkra nézve*. A vallások, melyek a paradicsomot és az aranykort a múltba helyezik benső lényegük szerint *pesszimiztikusak*, mert a múltat visszaidézni senki sem képes. Ez a pesszimizmus a legmegfelelőbb és a legerősebb eszköz arra, hogy az embereket lenyűgözze és a papság és az általuk támogatottak iránt mindenkor engedelmességre szorítsa. Mert ha az ember kezdettől fogva arra van kárhóztatva, hogy magára hagyatva a bűnbe mind mélyebbre sülyedjen (hisz a paradicsomi állapottól mindjobban eltávolodik), nem marad más hátra, mint közvetítőül a papokhoz fordulni, akik aztán titokzatos, a be nem avatottak számára hozzáférhetetlen módon megmentik s a különben elháríthatatlan romlástól megszabadítják. Minden vallás papságának óriási hatalma ma is ez *elüt jelentőségű pesszimizmus* ébrentartásán s azon a *közvetítő szerepen* alapszik, mely a felszenteltek kizárólagos kiváltsága.

A vallásoknak s főleg a keresztény vallásnak ez alapvető pesszimizmusával szemben fordítsuk most már tekintetünket a *tudományos világnézet alapvető optimizmusára*. Ha régmúlt időknek egy-egy fennmaradt emlékét szemléljük – s mennél régebbre megyünk vissza, annál inkább így van ez –, mély örömmel kell, hogy eltöltsön bennünket annak átérzése, hogy az ősi gonoszságából máris mennyit levetkőzött az emberi faj. Minden pillantás, melyet a hátrahagyott útra teszünk, azt a meggyőződésünket erősíti, hogy győzedelmeskedve mindenben, el fogjuk érni azt, amit az emberiségnek el kell érnie. Mert az a felfogás: hogy a „természet” valami különösen jó, tiszta, pompás s csak ott romlott meg, ahol emberi kezek érték hozzá, egyike azon visszásságoknak, melyekkel tele van mindennapi, megszokott s alapjában hamis gondolkozásunk. Ellenkezőleg, a természet tele van borzalommal, vadsággal, kíméletlenséggel és a föld élőlényeiének megszokott, csendes egyensúlya csak egymás kölcsönös felfalása és megsemmisítése árán marad fenn. Az ember nélküli természetben minden korlát és fentartás nélkül érvényesül a létért való küzdelem elve s az élőlények közül *egyedül* az ember igyekszik a létért való *küzdelmet* mindinkább helyettesíteni a létért való békés *munkával*.

Igen, ez így van. Ne kérdezzük, hogy hogy került a rossz a földre, mert az mindig megvolt, mindenütt megvan és csak a mindennapos megszokás az oka, hogy nem érezzük folyton a maga teljes borzalmasságában. De ha meggondoljuk, hogy pl. a madárka, míg vígan énekelve száll ágról-ágra, azalatt saját élete fentartására számtalan más élőlényt semmisít meg, akkor beleláthatunk a természet igazi működésébe, melyhez nagyon is hozzátartozik az élőlények kölcsönös pusztítása. *Egyedül az ember szakít alapjában és teljesen ezzel a természetes eljárással. Igazságosság és jóság csak az emberrel jelent meg a földön.* Egyedül ő gyógyítja a betegeket és segíti a gyengéket, így küzd a természetnek amaz általános törekvése ellen és annak kíméletlen borzalmasságát jósággá és szeretetté változtatja.

Sokszorozza meg ezen lélekemelő megismerés feletti örömünket az a tudat, hogy az egyszerű megszerzett lelki jóság és nemesség

elveszthetetlen örökség gyanánt száll nemzedékről-nemzedékre. A tapasztalás ugyanis arra tanított bennünket, hogy ha valamely élőlény alkalmazkodni tudott új életfeltételekhez, akkor ezt a képességét utódai fokozottabb mértékben öröklik. Ez egyrészt abból az általános törvényszerűségből következik, hogy egy *ismételt* folyamatot minden szerves lény könnyebben és biztosabban visz véghez, mint egy *újat*, másrészt abból, hogy a szerzett képességek átöröklődnek. *Mennél inkább igyekszünk tudományos értelemben véve igaz emberekké lenni, ami azt jelenti, hogy szeretetet és jóságot gyakorlunk és érvényesítünk, annál könnyebbé tesszük gyermekeink és unokáink számára azt, hogy ugyanezen utón haladhassanak tovább.* A magunk lelki nemességével hagyjuk utódainkra a legértékesebb örökséget, mely mind dúsabb és dúsabb kamatokat hajt: *a munkás, tevékeny emberszeretetet.*¹

Wilhelm Ostwald.

Beszélgetés Ostwalddal.

Wien, március 31

... Professzor Ostwald?” kéri a bécsi Grand Hotel portása, – lássuk csak, L. M. N. O. Ostwald, ja, ja, Wilhelm Ostwald, II. emelet 229-es szoba.” Megütődöm, ez nem tudja kívülről, hogy Ostwald itt lakik? Egy pillanatig kedvet kapok, hogy megmagyarázzam neki: nézze barátom, az az X. báró, vagy Y. püspök, vagy miniszter, akik itt laknak, s akiknek a nevét maga hódolattal megjegyzi magának, azok nagy senkik ám ehhez az öreg professzorhoz képest, akinek az életét a jövő iskolájában úgy fogják a kis gyerekeknek követendő mintaképül állítani, mint ahogy ma a szentekét tanítják. „Férfikora páratlan sikerű munkásságban telt el, öregkorában nagy tekintélyével és dús tapasztalataival azon fáradozott, hogy a társadalmi haladás is méltó legyen a tudomány haladásához” – ebből fog majd megbukni a vizsgán a maga unokája és kap elégtelent az Ember-ideálok című tantárgyból, jól nézze hát meg magának az öreg urat.

Nem szólok neki, biztosan a szemembe nevetne. Megyek fel a lépcsőn, azon gondolkozom, milyennek kell lenni Ostwaldnak, külsőleg, ha a külseje megfelel az ő munkásságából jól ismert egyéniségének (csak egy régi arcképét ismerem). Bizonyára magas, erőteljes öreg ur, fehér hajú és piros arcú, nyugodt és barátságos kék, vagy szürke szemek, például olyan, mint az az öreg úr, aki most szembe jön velem a lépcsőn. Hátha ez Ostwald, kérdezem magamban és odamegyek hozzá s udvariasan megkérdem, meszse van-e a 229-es szoba. „A 229-es, az arra van és én lakom ott” – feleli és csakhamar kiderül, hogy helyesen képzelődtem. Bemutatkozom, Budapestről jöttem.

¹ E cikk Ostwald Monistische Sonntagspredigten c. könyvének egy fejezete.

– Áh, Budapestről – mosolyog és már meséli, hogy nemso-kára eljön hozzánk is és előadást tart a Galilei-kör diákjainak és a szabadgondolkodóknak. De csak májusban, teszi hozzá, amikor a húsvéti vakációról már megjöttek a diákok s a visszajövetel hangos örömei is már lecsillapultak.

Én megjegyzem, hogy a mi diákjaink idejét ezek nagyon kevésbé foglalják le, s a Galilei-kör diákstatisztikáját említem, amelyből kitűnt, hogy a budapesti egyetem hallgatóinak háromnegyedrészé proletár. Ostwald csodálkozva rázza a fejét és aziránt érdeklődik, hogy miért van ez nálunk így.

Közben lemegyünk az étterembe, Ostwald még nem reggelizett. Egymással szembe ülünk s most módomban van megfigyelni, mennyire meglátszik egész viselkedésén az a harmónia, amelyben mindig élt, annak a munkának tudata, amelyet végzett és végez, az az önérzetes és magával ragadó optimizmus, mely azokat az embereket jellemzi, akiket a maguk munkájában sohasem csüggesztettek a sikertelen fáradságok leverő emlékei. Neki tényleg minden sikerült, amire vállalkozott. – Hogyne lennék optimista – felelte, az emberi haladás jövő lehetőségeit értve, – mikor mindig azt tapasztaltam, hogy van haladás és néha gyors és gyökeres haladás. Nézze, egy egyszerű példa: alig egy-két évtizede, hogy megalapítottuk a fizikális kémiát s ma száz meg száz tudós hatalmas tudományt építette ki, óriási irodalma van, a biológiában és a vegyészeti technikában egészen új és gazdagon gyümölcsöző eredményekhez vezetett . . . Vagy mondok más példát: két évvel ezelőtt Hallerrel, a kitűnő kémikussal Parisban egy internacionális kémikus-szervezetnek szükségességéről beszélgettünk, amely a vegytan műkifejezéseit, a referátumok nemzetközi nyelvét rendezné, az egész kémiai kutatást rendszeressé tenné a szoros érintkezés és a gyors közlés megteremtésével – ma ennek a szövetségnek 18,000 kémikus-kutató tagja van s a jövő évi kongresszusra mindezt valóra is fogjuk váltani. Hogyne lennék hát optimista?

(N. B. A dánok, norvégek és argentiniaiak stb. benne vannak a szövetségben, a magyar kémikus-professzor nem válaszolt Ostwald felszólítására.)

– És ugyanígy van a szociális haladás terén. Mi most Németországban azon dolgozunk, hogy az iskolát kivegyük az egyház kezéből. Ön azt kérdi, micsoda tényleges eredményt értünk el eddig? Bizony a vallásoktatás még zavartalanul folyik a német iskolákban; de most már az egész liberális közvélemény tudja, hogy az iskolákkal nincsen rendben a dolog. (Ezelőtt büszkék voltunk az iskoláinkra és iskolamestereinkre, akiknek segítségével megvertük Franciaországot.) A parlamenti pártok egy része gyökeres reformokat követel, a másik része hajlandó a vallásoktatásnak némi engedményeket tenni, – a reform semmiesetre sem fog sokáig késni. És így állunk az egyház és állam szétválásának ügyében is.

Megkérdézem, milyen viszonyban van a német monista mozgalom, amelyet ő vezet, a német szocialista mozgalommal és megkockáztatom a kérdést, mi általában az ő álláspontja a szoci-

alista törekvésekkel szemben. Készséggel felel: ő osztja a szocialisták összes követeléseit s átérzi a gazdasági harc kimenetelének nagy fontosságát az emberiség sorsa szempontjából. De erejét csak a *kultúrhaladás* ügyének szenteli és ezen az utón, a *kultúra* s különösen a *természettudományok fejlesztése* útján, gyorsabban s biztosabban gondolja elérhetőnek ugyan azt a társadalmat, amelyet a szocialisták a gazdasági harc útján igyekeznek megvalósítani. A természettudományok fejlesztéséhez pedig most inkább organizátorok kellenek, mint felfedezők. Nagy baj, hogy a tudományos termelés nem rendszeres. Sok energiát fordítanak haszontalan kutatásokra, nagyon gyakran előfordul, hogy már régen elért s feledésbe ment eredményeket újra „felfedeznek”, mert az eredmények feljegyzése s közlése tökéletlen. Emlékeztetem arra a kárra is, amelyet tegnapi előadásában (a bécsi Soziologische Gesellschaft meghívására tartotta az egyetem dísztermében) fejtegetett s amely azáltal háramlik a tudományra, hogy anyagi eszközök híján sokszor nagytehetségű emberek abbahagyják a tudományos munkásságot.

– Igen, ez is baj, feleli s valami csodálatos, szinte megdöbbentő lelkesedéssel folytatja: „a *Brücke* véget fog vetni ennek. Nem szabad erőfordulni egyetlen esetben sem, hogy valaki, akinek kedve s tehetsége van a tudományos dolgozáshoz, ettől anyagi helyzete tartsa távol. (A *Brücke* kedvenc ügye Ostwaldnak.) A gazdag emberek rengeteg összeget adnak s hagyományoznak kultúrcélokra, de nem értenek hozzá és sokszor semmi haszon sem származik belőlük. Különösen a testálásokkal van sokszor baj, mindenféle lehetetlen feltételeket kötnek ki végrendeletileg s azokon aztán nem lehet többé változtatni. (Egy londoni bankban több milliós alapítvány vár arra a férfire, aki gyermeket képes szülni.) Ezért ő, Ostwald, csinált egy nemzetközi szervezetet, a *Brücket*, amelyet minden ország legkitűnőbb tudósai fognak intézni; a kulturadományokat ez fogja rendeltetésüknek megfelelő célra fordítani: tudományos pályatáteleket tűz ki, szegény tudósokat támogat, laboratóriumokat alapít és így tovább. Elmondja, hogy amerikai körútján igen sikeres propagandát csinált a *Brücke* érdekében s már is jelentékeny pénzüsszegekkel rendelkeznek.

– Amerikában – meséli – a *gazdag* emberek nem kaphatnak nemességet, báróságot, ott a megbecsültetésnek egyedüli módja, hogy nagy alapítványokat tesznek, amelyekről az újságok hetekig írnak. De nálunk is mind többen lesznek vagyonos emberek, akik tisztára jóakarattal hajlandók támogatni a kutatás munkáját. Remélem, hogy az ilyenek a *Brücket életbiztosítás* alakjában fogják támogatni: a *Brückenek* adják vagyonukat, vagy annak egy részét s a *Brücke* ennek fejében évenként oly összegű járadékot ad nekik, amennyit az ő életmódjukhoz szükségesnek mondanak – a tőkét pedig szabadon felhasználja.

Ezekkel a dolgokkal foglalkozik most Ostwald, – 60 éves korában. Sok ifjú ember nem vállalkoznék ilyen feladatok kitűzésére, mint amelyeknek sikerét „ügysem érhetné meg”. Pedig ő nem

feledkeznek meg róla, hogy már öreg ember; emlegeti (az ő sajátos energetikai terminológiájával) hogy az ő „energia-kapacitása” már csekély, hogy az ő „hasznossági tényezője” (Güteverhältnis) már erősen távolodik az egységtől – de azért mi fiatalok, akik néhányan sok lelkesedéssel küzdünk itt közöny és elfásultság ellen, a csüggedés és elfáradás óráiban, bizony a 60 éves Ostwaldtól tanulhatunk bizalmat a jövőhöz és kitartást a küzdelemhez.

– Még most is sokat dolgozom, most az erkölcsi értékekről írok könyvet, az erkölcsi értékelést az energetika második tételéből fogom levezetni. Ez utolsó része annak a munkámnak, amelylyel a társadalmi, művészi és erkölcsi jelenségeket természettudományi törvényekkel igyekeztem determinálni, – hiszen tudja. Ezt még seholsem mondtam el, a maguk diákjainak fogom először elmondani az energetikáról tartandó előadásomban.

– Budapesten még nem voltam. Őszintén szólva, engem a város nem is érdekel, sokat láttam, s már nem a különbségeket látom meg hanem azt, amiben megegyeznek és ez fárasztó. De azért szívesen megyek önökhöz, a társadalmi viszonyaik, a maguk mozgalma, a Galilei-kör diákjai nagyon érdekelnek. Biztosra veszem, hogy jól fogom érezni magamat önöknél. Tehát a viszontlátásra május 4-én

Strophantus

A katolikus autonómia.

III.

A vagyoni „autonómia” és a szekularizáció.

Összefoglalás.

Az egyházi javak fölötti rendelkezés, a tulajdonjognak az egyház számára való kisajátítása, a kormány kezelése alatt álló vallási, tanulmányi és egyéb katolikus alapok kezelésének, illetve ellenőrzésének az „autonómia” hatáskörébe való becsempészése: ez az autonómikus mozgalom megindítója és a „katolikus autonómia” sarkpontja.

A püspöki kar, midőn az 1848-i törvényhozás vallásügyi rendelkezéseit bécsi intrikáival megghiúsítani nem tudta, megrettent és csaknem bizonyosra vette, hogy a forradalmi kormány a papi javakat szekularizáltatni fogja. Hiszen csak nemrégén folytak le azok a szenvedélyes viták, melyek az 1843/44-i országgyűlésen Palóczy Lászlónak és Szemere Bertalannak a papi javak szekularizációjára vonatkozó indítványa kapcsán érték el tetőpontjukat. A debreceni szuperintendencia egyik kérése az 1848: XX. t.-c. megalkotásával már beteljesedett és a püspöki kar rémülten látta közeledni a pillanatot, melyben végrehajtják majd ennek a törvénynek azt a rendelkezését is, hogy a bevett felekezetek egyházi és iskolai szükségleteit maga az állam fődözze. Ennek a törvénynek végrehajtása másként, mint a papi javak szekularizá-

ciója útján, nem történhetett volna. Erre gondolt a forradalmi kormány is és mást feltételezni nem is lehet, mert e szándék nélkül a devalváció szélén álló Magyarország törvényhozása el nem határozhatta volna magát oly óriási költségek viselésére, melyeket a bevett felekezetek *egyházi* és iskolai szükségleteinek fedezése igényelt volna. Hasztalan igyekezett megnyugtatni a püspöki kart Vay Miklós koronaőr a főrendi táblán mondott beszédében, a püspöki kar aggodalmát nem tudta eloszlatni, mert általános volt a közvélemény, hogy a törvény említett rendelkezése a katolikus javak szekularizációját föltétlenül maga után vonja.

Ezt elkerülendő, a megrémült püspöki kar egy kérvényt szerkesztett, melyet 1848 április 7-én Rónay János nyújtott be a rendek táblájához. Ennek a kérvénynek (petíciónak) 4. pontja így hangzik: Miként az evangélikusok és a nem egyesült görögök egyházi és iskolai alapítványait önmaguk függetlenül kezelik: úgy a katolikus közalapítványokat, ideértvén azokat is, melyek eddig a királyi helytartótanács alatt állottak, kivéve a m. k. egyetemet, egy, csupán egyházi és világi katolikusokból álló bizottmány kezelje. A petíciónak ebben a pontjában látjuk először a „katolikus autonómia” sürgetését, mely a „katolikus közalapítványok” kezelésére szervezett világi és egyházi katolikusokból álló testület lett volna. *Az az autonómia, melyet a püspöki kar 1848-ban kért és sürgetett, csak „a katolikus vallási és iskolai alapítványi javadalmakra” vonatkozott.*

Fontosnak tartjuk ennek a ténynek a megállapítását, mert ebből tűnik ki legvilágosabban, hogy a katolikus autonómia gondolatát a szekularizációtól való rettegés vetette föl legelőször és hogy annak eredetileg és nyíltan bevallott célja a katolikus javak biztosítása volt a bekövetkezendő szekularizáció ellen.

Az 1848-i petíció említett kívánságánál sokkal messzebb ment az 1870/71-i „autonómiát” szervező katolikus kongresszus. Ezen a kongresszuson elfogadott Önkormányzati (autonómiai) szervezet 4. §-a az egyházi vagyton tekintetében így rendelkezik: *A katolikus egyházi javadalmak birtokában, illetőleg kezelésük alatt levő összes javak és alapítványok, a vallási, tanulmányi s egyéb katolikus alapok, a magyarországi katolikus egyház tulajdonát képezik. Az egyházi javadalmak, ezen javadalmaknak őket megillető hitbizományyszerű haszonélvezetében és birtokában megmaradnak – az államkormány kezei közt levő katolikus vallási, tanulmányi s egyéb alapok azonban további kezelés végett az önkormányzat által, céljuk szerinti rendelkezésre átvételnek.*

Ennél jogtalanabb, az államra nézve ennél veszedelmesebb követeléssel Magyarországon 1000 év óta még egyetlen társadalmi csoport sem lépett fel az állammal szemben. Ennek a követelésnek megvalósítása a magyar állam közel 2 millió katasztrális holdnyi területének egy idegen hatalom, a pápai uralom alá jutását jelentené és ezért az 1870/1-i „autonómiai” szervezet 4. §-a az államterületre vonatkozó felségsértés büntetével határos, melyet a büntető törvényeink életfogytig tartó fegyházzal büntetnek.

Nincs egyetlen biztosítékunk arra nézve, hogy a magyar termőföldek jövedelme külföldi egyházi célokra ne legyen fordítható, ha egyszer a

„katolikus autonómia” a tervezett formában megvalósul. Hasztalan hivatkoznak a magyar katolikusok hazafiságára, mert az egyházi vagyonok fölött rendelkező legfőbb hatalom a római pápa. A pápa rendeleteivel szembe szállni, azok teljesítését megtagadni, egyértelmű volna az egyetemes római katolikus egyháztól való elszakadással és azért ezt fel sem tételezhetjük azokról, akik a „katolikus autonómiát” megvalósítani óhajtják. Feltétlen pápai uralom s ennek az uralomnak tartozó feltétlen engedelmesség: egyáltalában nem biztosítékok arra nézve, hogy a magyar földek jövedelme nem fog külföldre vándorolni. Ilyen körülmények között azt állítani, hogy a „katolikus autonómia” hazafias intézmény lesz, mely a rengeteg vagyont hazafias célokra fogja felhasználni, szónoki érvnél, üres frázisnál nem egyéb.

Ausztria a saját kárán már megtanulta, hogy mit jelent a pápai beavatkozás az egyházi vagyon kezelésébe, éppen azért, midőn az említett konkordátumot felmondta, s megalkotta az 1874. május 7-i törvényt, legelső dolga volt kimondani, hogy a *vallásalapot az állam kezeli* és ebbe olvadnak a megszüntetett egyházak, intézetek, valamint az interkalárék jövedelmei. Pedig ez a törvény sok más kérdésben a konkordátum alapján állt.

A mi katolikusaink azonban nem átallanak olyan követelésekkel előállani, melyek a vallási, tanulmányi s egyéb katolikus alapoknak az állam kezelése alól való kivételét célozzák, e vagyonok kezelésébe a pápai beavatkozásnak utat nyitnak és ezáltal Magyarország rengeteg kiterjedésű földjeit a pápa uralma alá vetik. Ha még meggondoljuk azt is, hogy e követelésnek jogalapja nincsen, azt hisszük beigazoltuk azon állításunkat, hogy ez a követelés az államterületre vonatkozó felségsértés büntetével határos.

Nagyon hozzászoktattak már bennünket e követeléshez, ezért már nem is látszik államellenesnek a felületes vagy közönyös állampolgárok előtt. Pedig hogy felzúdúlna még a legközönyösebb polgártársunk is, ha Magyarországon előállana valamely más csoport és azt követelné, hogy a magyar állam ajándékozzon mintegy 2 millió kat. hold földet a tulajdon területéből annak a nemzetközi szervezetnek, melynek kebelébe a követelőző csoport tartozik.

A kérdés az, hogy hajlandó-e a magyar állam, területének jökora részét egy idegen hatalomtól függő nemzetközi szervezet céljaira átengedni? Ez a katolikus autonómia függő kérdése. Mert az a jogi kérdés, vajjon az egyház által igényelt vagyon legnagyobb részben az állam avagy az egyház tulajdona-e, az állam javára már eldőlt.

Kétségtelen ugyanis, hogy minden törvényhozási tény, minden állami intézmény eredete az állam fentartására, jóléte előmozdítására vezethető vissza. Bármit is tesz az állam, egészen bizonyos, hogy azért teszi, mert meg van győződve, hogy az fenmaradását biztosítja, jólétét növeli. S minthogy ismereteinknek különösen a technika fejlődése folytán előálló bővülése az állami szükségletek kielégítésének jobb, tökéletesebb eszközeinek felismerésére vezet,

azért az állam is folyton változtatja intézményeit, törvényeit, melyeket a helyesebb ismereteknek megfelelően vagy eltörül s helyettük jobb újakat alkot, vagy pedig úgy változtatja meg azokat, hogy azokkal jobban elégíti ki majd a szükségleteit. Az állam nem azért tesz valamely vallást államvallássá, mert annak a vallásnak kedvezni akar, hanem azért, mert azt hiszi, hogy az illető vallásnak államvallásra való emelése által szükségleteit jobban fogja kielégíthetni. Ez a hit a szülőoka annak a törvényhozási ténynek, melynek valamely vallás államvallási minőségét és állami javakkal való ellátását köszönheti. Ebből világosan következik, hogy az állam, midőn helyesebb ismeretei folytán meggyőződött arról, hogy valamely vallásnak államvallási minősége, annak dús javakkal es privilégiumokkal való ellátása szükségleteinek jobb kielégítését akadályozza, ugyanezen szükségleteinek jobb kielégítése érdekében ezeket az intézményeket el fogja törölni.

Abban az időben, midőn a magyar nemzet fenmaradását Európában biztosítani akarta, ugyanazokat az eszközöket kellett e célra igénybe vennie, melyek a többi európai államok fenmaradását is biztosították s amelyeknek jelenleg is, mint mindig, minden állam a fenmaradását köszönheti, nevezetesen: meg kellett tanulnia azokat az ismereteket, melyekkel a szükségleteinek kielégítésére alkalmas eszközöket megteremthette. Ezt a célját kizárólag a világi és szerzetes papság útján érthette csak el, mert azon idők viszonyai között más eszköz nem állott rendelkezésére. Abban az időben, midőn a naturálgazdálkodás volt általános és a pénzt csak igen kis mennyiségben igen ritkán használták, az állam a papságot pénzzel nem díjazhatta. Hanem a katolikus egyház törvényei szerint felállított érsekségeket, püspökségeket, apátságokat, prépostságokat, káptalanokat, szerzetesrendeket nagy terjedelmű javadalmakkal és nagyjelentőségű kiváltságokkal látta el, hogy az állam céljait szolgálják.

Időjárával, századok után az európai államviszonyok és a magyar állam viszonyai is alaposan megváltoztak. A kezdetben egységes keresztény vallás Magyarországon is több ágra szakadt, a római katolikus vallás jogilag megszűnt államvallás lenni és egyházi rendje kiváltságaiban más felekezetek is részesedtek. Mindinkább terjed a meggyőződés, hogy az állam ügye és az egyház ügye egymástól elkülönítendő és hogy az állam ne avatkozzék a vallás ügyeibe mindaddig, amíg annak tanai által jólétét megtámadva nem látja. A vallások alárendeltségét a vallásszabadság váltotta fel. Általánossá kezd válni az a hosszú tapasztaláson alapuló meggyőződés, hogy az ismeretek terjesztésére, azok fejlesztésére az egyházi rend többé nem alkalmas, sőt létezése által az emiutott célok megvalósítását gátolja. Tudományos, humanisztikus intézetek létesítésénél teljesen nélkülözhető. Szóval általánossá kezd válni az a meggyőződés, hogy az egyházi rend ma már egyik nagy akadálya azon célok megvalósíthatásának, melyek megvalósítása végett az állam egykor igénybevette.

Ha átlapozzuk törvénytárunkat, meggyőződhetünk, hogy a ma-

gyar törvényhozás évszázadokon át következetesen beavatkozott a katolikus egyháznak nemcsak világi vonatkozású, hanem a hitéleti ügyeibe is és ezek tekintetében rendelkezett. És ha újabb időben a börtöket, a templombajárást nem szabályozza, s a hit világába tartozó egyéb ügyekben való intézkedéstől az állam tartózkodik is, a katolicizmus lényegével össze nem függő ügyeknél, különösen az állam által adott vagyona vonatkozó fontosabb kérdéseknél azonban e tartózkodásnak indoka nincs és helye nem lehet. Szt. László, Kálmán, Zsigmond, Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos, I. Ferdinánd, Miksa, III. Károly, alatt hozott törvényeink világosan bizonyítják, hogy a törvényhozás, az állam tulajdoni joga alapján az egyházi jellegű vagyon egyes részeit, a fenforgó szükséghez képest, a királyi udvar jobb ellátására, az ország védelmének költségeire, iskolák felállítására, vagy más közérdekű állami célokra fordíthatta. Ha a törvényhozás ezt megtehetette a múltban, nem kevesebb joggal megteheti ma is.

Tudtunkkal a magyar állam a római katolikus egyháznak, vagy a magyarországi katolikus egyháznak soha nem adományozott semmit. Ezek különben is oly testületek, melyek számára magyar törvény birtokszerzési képességet nem engedett. Alapítványi oklevelekben gyakran olvashatjuk, hogy az alapítványokat a székesegyház és a védszent javára teszik az alapítók, ezek azonban nem jogalanyok és így jogot nem szerezhetnek. A katolikus hívek összessége szintén nem lehet az egyházi javak tulajdonosa, mert még nem alakultak erkölcsi testületté. Az meg általános felfogás, hogy a javadalmas nem tulajdonosa a javadalomnak, hanem csak javadalma jószágainak bizonyos föltételek és kötelezettségek teljesítésével tartozó haszonélvezője. Ki volna tehát jog szerint tulajdonosnak tekinthető a klerikális álláspont szerint? Még csak egyetlen felelet lehetséges. És ez az, hogy az egyházi javak tulajdonosai az érsekségek, püspökségek, káptalanok, apátságok, prépostságok és birtokos szerzetes rendek. Csakhogy ez sem igaz. Mert régi alkotmányunk szerint minden magántulajdon forrása a törvényes kellékekkel ellátott donáció (adomány) volt, melynek alapján a királyi adományos birtokának lényegéről a törvény korlátai között szabadon rendelkezett. Az említett egyházi testületek azonban birtokaikat nem királyi adományleveleknek, hanem alapítványi leveleknek köszönik, melyek állami célokra bizonyos feltételeket és kötelezettségeket kötnek ki és ezen alapító levelek nemcsak, hogy nem adnak a javadalmasoknak szabad rendelkezési jogot a birtokok és azok jövedelmei tekintetében, hanem azokat arra kötelezik, hogy a birtokokat és ezek jövedelmeit a meghatározott állami célokra fordítsák. Az állam nevében királyaink jogosultak az érsekségeket, püspökségeket stb. szétdarabolni, amint ezt legutóbb Mária Terézia és I. Ferenc királyok megtették. Már pedig, ha a javadalmasok nem az állam, hanem az érsekségek, püspökségek tulajdonai lennének, akkor azokhoz épp úgy nem lehetne hozzányúlni, amint nem nyúlhat senki egy főúri latifundiumhoz. Királyaink több ízben rendelték, hogy a püspökségek jövedelmei

más egyházmegyékben levő intézetek segélyezésére fordítottassanak, részint a szabályozott püspökségek alapjába szolgáltatassanak be. Az egyházi főjavadalmásokra a várak erősítése végett külön egyházi szubszidiumot róttak ki. A királyi kinevezéstől függő megüresedett egyházi javadalmak időközi (interkaláris) jövedelmeit a királyi fiskus szedte. Ilyen körülmények között a nevezett egyházi testületeknek a javadalmaikhoz kapcsolt birtokokra vonatkozó jogát, tulajdonjoguk nevezni nem lehet.

Törvényeink szerint különben az egyházi javak megüresedésük esetén teljes tulajdoni joggal az államra szállnak, de azzal feltétellel, hogy azok ismét adományoztassanak. Így volt az a magonszakadt nemesek javaival is. De az utóbbiak tekintetében a törvényhozás már eltörölte a korona azon kötelezettségét, hogy a magszakadás folytán ráháramlott nemesi javakat másoknak adományozza és ez a törvény egyszersmind felhatalmazta a koronát, hogy ezeket a javakat más állami célokra fordítsa. A törvényhozás ugyanígy eltörölheti a korona azon kötelezettségét, hogy a megüresedés folytán ráháramlott egyházi jellegű javakat másoknak adományozza és felhatalmazhatja egyszersmind, hogy az így ráháramlott egyházi jellegű javakat más állami célokra fordítsa.

És éppen ebben van a szekularizáció lényege. A szekularizáció ugyanis nem azt jelenti, amint igen sokan hiszik, hogy a törvényhozás megállapítja az állam tulajdonjogát az egyházi jellegű javakra vonatkozólag, hanem azt, hogy a törvényhozás ezeket a javakat az alapító levelekben meghatározott állami céloktól eltérő állami célokra fordítja. A szekularizációnál nem az egyházi jellegű javak elvételéről van szó, hanem arról, hogy a törvényhozás fölismeri, hogy azok az állami szükségletek, melyeknek fedezésére az egyházi jellegű javakat rendelte, ma már egészen más állami bevételekből fedeztetnek, s minthogy ekként az egyházi jellegű javak jövedelmei nem állami szükségletek fedezésére fordíthatnak, azért elrendeli, hogy ezek a javak ezután más fontosabb állami szükségletek fedezésére fordítottassanak. Azt is lehetne állítanunk, hogy a szekularizációnál nincs egyébről szó, mint arról, hogy a törvényhozás az egyházi jellegű javakat eredeti rendeltetésükre fordíttatja.

Tudjuk, hogy akkor, amikor királyaink ezeket az alapítványokat tették, az egyházi testületek és az egyházi személyek nemcsak a hitélet, továbbá a köz jótékonyság és a művelődés minden igényét voltak hivatva kielégíteni, hanem az állami szervezetnek nagy feladatokra rendelt tényezői is voltak. A legfőbb állami hivatalokat századokon át túlnyomóan egyházi férfiak töltötték be, akik sok esetben azért kaptak nagy egyházi javadalmakat, hogy magas állami méltóságuknak megfelelő fényben élhessenek. Az egyházi jellegű vagyon fedezte ugyancsak a törvénykezés és különösen a véderő költségeinek tetemes részét. Az egyháznagyok nemcsak bandériumokat voltak kötelesek kiállítani, hanem az ő javaik szolgáltak a végvárak fentartására szükséges költsége főforrásául is. Szükség esetén királyaink e javakkal jutalmazták a világiak hazafias érdemeit is és e javak jövedelméből fődözték a

hadviselés és az udvartartás költségeiben felmerült hiányokat. Az az elv, hogy a katolikus egyházi vagyon, s így azok is, akik e vagyont élvezik az állam politikai útjait is hivatva voltak szolgálni, folyton föntartotta magát. Ezt igazolja az a körülmény, hogy a 18. század végén és a 19. század elején az összes katolikus papság az állami köztisztviselők számára megállapított rangfokozat (Diäten-Classe) szerint osztályoztatott. Ezeket a feladatokat, ma már valamennyit, az állam végzi egyedül. Az egyház csupán a hitélet ápolásán meddően fárad. De már sem a közjótékonyság, sem a művelődés, sem a hivatalviselés, sem a törvénykezés, sem a hiteles helyek föntartása, sem a véderő költségeit nem viseli, bandériumokat nem állít, a végvárak költségeit nem fedezi, az udvartartás és háborúskodás költségeihez hozzá nem járul, az állam politikai útjait nem szolgálja és mégis még mindig élvezi azt a rengeteg vagyont, melynek a lefolyt 1000 év alatt kiszámíthatatlanul emelkedett értékű jövedelmeit pazarlásnál egyébire nem fordítja.

Kézen fekszik tehát a gondolat, hogy a törvényhozás ennek a rengeteg vagyonnak jövedelméből fedezze azokat a szükségleteket, melyek kielégítésére eredetileg volt rendelve. Úgy hogy eszerint a szekularizáció nem jelentene egyebet, mint azt, hogy a törvényhozás elrendeli, hogy a katolikus jellegű egyházi vagyon jövedelme azon szükségletek fedezésére fordíttassék, melyekre eredetileg volt rendelve és minthogy ezeket a szükségleteket ma már az állam fedezi, ezen vagyon hasznosításáról az állam célszerűen rendelkezék és az így keletkező jövedelem az állami kincstárt illesse.

Eddigi fejtegetéseink alapján lehetetlennek kell tartanunk, hogy az állam a rengeteg egyházi vagyont az egyháznak, illetve a „katolikus autonómiának” valamikor is ki fogja adni. Nemcsak azért nem teheti ezt az állam, mert a bekövetkező pápai uralom szuverenitásával összeegyeztethetetlen, nemcsak azért, mert ezen vagyon jövedelmeivel saját belpolitikai céljait megvalósítani köteles, hanem azért sem, mert belátható időn belül Magyarország nem lesz abban a helyzetben, hogy külpolitikai háborús konstellációk esetére az állami csőd kikerülése végett a nagyértékű egyházi vagyonon kívül egyéb értékekkel is rendelkezessen.

Ha ennek folytán szó sem lehet arról, hogy az állam az egyházi vagyont az egyháznak odaajándékozza és a katolikus közalapokat saját kezeléséből bármely „autonóm” testületnek kiadja, akkor világos lesz, hogy az országos „katolikus autonómia” miért nem valósult meg eddig, holott mindenki követeli és miért nem fog megvalósulhatni a tervezett formában jövőre sem.

A katolikus érdekeltségnek az egyházi személyek kinevezésére, az iskolai és vagyoni ügyekre vonatkozó követeléseit a magyar állam a cikkeinkben felfejteti okokból nem teljesítheti. E követelések teljesítése csökkentené a törvényhozás, a kormány és a király jogkörét és általában az állam érdeke ellen való volna. Ezért nem valósulhat meg a „katolikus autonómia” sohasem.

Igaz ugyan, hogy az 1897-i szervező kongresszus a személyi kinevezési és az iskolai ügyekben támasztott követeléseiről csaknem teljesen lemondott, de az egyházi vagyon tekintetében összes „jogait” fentartotta. Ez azonban nem teszi még lehetővé a „katolikus autonómia” megvalósítását, csak annak hatáskörét szabta szűkebbre. De ez a körülmény egyik állításunkat feltétlenül bizonyítja, azt t. i., hogy az egész „autonómikus” mozgalom célja kizárólag az állam tulajdonát alkotó egyházi javaknak és alapoknak az egyház számára a tulajdonos által való eltulajdonítására irányul.

Egyesegyedül a helyi egyház ügyei volnának a „katolikus autonómia” hatáskörébe utalhatók, de hogy ez valódi és komoly autonómia lenne, bizonyára senki sem hiszi.

Az egyenlőség követelménye volna, hogy a katolikusoknak olyan autonómiájuk legyen, mint a többi felekezet híveinek. Helyes. Sőt még hozzátesszük, hogy az állami hatalomnak nem volna köze ahhoz sem, miképp rendezik be autonómiájukat a katolikusok. A korona felügyeleti joga sem terjedhetne tovább a katolikus egyháznál, mint a többi felekezeteknél. De csak egy feltétel alatt. Ez a feltétel az, hogy a katolikus egyház éppen olyan felekezet legyen mint a többi felekezet, névszerint a protestáns felekezetek egyike, vagy másika. Egyenlőség csak egyenlő alapon támadhat, különben az egyenlőségből fölény és elnyomás keletkezik.

Ha a magyar katolikusok elszakadnak Rómától és önálló nemzeti egyházat alapítanak, melynek semmivel sem lesz több közjogi előnye, mint a többi felekezeteknek és amely az állami eredetű javak hasznélvezetéről lemond, vagy ha az állam e javak jövedelmeit eredeti rendeltetésének megfelelően állami célokra fordítja, akkor ez a magyar nemzeti katolikus egyház egyenlő lesz a többi felekezetekkel. Ebben az esetben, de csakis ebben az esetben, joggal követelhetne a többi felekezetekével egyenlő autonómiát, mert *ennek a magyar nemzeti katolikus egyháznak* még nem volna autonómiája, tehát meg kellene alkotni és egészen bizonyos, hogy azt az állam minden habozás nélkül megadná számára.

Enélkül azonban sem jogi, sem erkölcsi alapja nincs annak a mozgalomnak, amely „katolikus autonómia” címén a magyar államban egy új pápai államot akar alkotni.

Bús Ernő.

SZEMLE.

Kultúránk szégyenfoltjai.

Budapest szomszédságában, Máriabesnyőn, egy őrjöngő és fanatikus asszony kuruzslással több pénzt szedett össze, mint egy sereg orvos. A nagy kulturvárosból, az egyetemekkel, klinikákkal és sok-sok orvossal teli városból kocsin és automobilon jártak ki jómódú urak és úrnők a mézeskalácskészítő megihletett feleségéhez, kinek vallásos hókuszpókusza az orvoslás nagyszerű tudományával konkurrált. A kultúrába vetett hitünk inog bele abba a borzasztó gondolatba, hogy velem élő, nagyvárosi polgártársam beteg testét Besnyőre viszi és épp úgy rábízza egy öregedő, paraszt javasasszonyra, mint a polinéziai szigetek babonás lakója.

Hogy is ne volna ez így jut eszünkbe akaratlanul, mikor Magyarországon közel félmillió tanköteles gyerek nem jár iskolába és nyolcezer állami iskolával szemben majdnem tizenegyezer a felekezeti iskolák száma. Aztán sorra eszünkbe jut közoktatásunk tömérdek bűne, melyek közül szemelvényképpen közlünk néhányat a legutóbbi adatokból: Zemplén megyében 19 községben nincs iskola; a mohácsi szigeten lakók sorra deputációztak minden fórumot, hogy iskolát állítsanak fiaiknak, ehelyett azonban 45.000 korona költséggel diszes templomot kaptak; a maglódi katolikus iskolában száznolcvankét gyereket tanít a tanító egy szobában; Pankotán pedig az állami iskola menyezete márciusban beszakadt.

Azokban a példákban mélyül legszomorúbbá közállapotaink képe, amelyekben egészségügyünk gyarlósága közigazgatásunk bürokratikus lustaságával párosul. Tipikus példa erre a sopronmegyei Alsókismartonhegy. Ebben a községben hat esztendővel ezelőtt veszedelmes hasihagymáz dühöngött. A vizsgálat kiderítette, hogy ezt az iható víz hiánya okozta. A környéken azonban van jó és bő forrás elég, az előljáróság haladéktalanul be is nyújtotta kérvényét, hogy vízvezetékét engedélyezzenek. Azóta hat esztendő múlt el s az előljáróság nem tudta kijárni, hogy az ezer?! hivatalban el-elrekedt aktákat végleg elintézzék, noha a veszélyezettett községben nincsen iható víz.

A közegészségnek és közigazgatásnak e páros esete vezet át a köz-

végzéseiben. Minden megjegyzés nélkül közlünk néhány megindokolást a legutóbbi hetek praxisából: Balassagyarmaton a főszolgabíró azért tiltotta be a munkások gyűlését, mert „a népgyűlésen felszólalók ellen-

őrzése nehézségekbe ütközik a szabad téren az irányban, hogy a szónokok a fennálló alkotmány, közrend, hatóságok, törvények, egyes társadalmi osztályok és személyek elleni izgatást nem követnek el”. Nagyszalontán azért kellett betiltani a gyűlést, mert „a népgyűlés tárgya lenne a Nagyszalontán tapasztalható élelmiszerhamisítás ellen a hatósági intézkedések sürgetése ... A tárgysorozatból megállapítható, hogy . . . arról van szó . . . hogy a képviselőtestület működését meg nem engedhető kritika tárgyává tegyék s ezáltal botrányt idézhessenek elő.” Legfelháborítóbb a zsabjai szolgabíró végzése. Többek között így szól: „. . . a népgyűlések, amikor a munkásosztály helyzetének javítása körüli teendők célzatával tartatnak, féktelen izgatásokra használnak ki s felette alkalmasok nemcsak *szószoros vett* munkások, hanem a közlakosság nyugalmanak háborgatására. A közigazgatási hatóság . . . nem nyújthat segédkezet . . . a felbújtók rejtett terveinek terjesztésére.”

Az országos állapotok reménytelenségére, babonák, közoktatás, közegészségügy és közigazgatás összefüggő megértésére a márciusi botrányok koronája, a széki választás világít rá legélesebben. Ebben a kerületben a szavazók összessége 112 polgárból áll, akikre a választás napján a kolozsvári 62. gyalogezred egy zászlóalja, a szamosújvári 9. huszárezred egy százada, Dés, Szamosújvár és Kolozsvár 44 csendőre vigyázott. Az egyik jelöltet az ellenjelölt főszolgabíró sógora a választás napjára családotul lecsukta. Jobbról s balról vesztegetvén, körülbelül 45 polgár bizalmából került be az egyik jelölt a magyar képviselőházba. Ahol ilyen komédiák közepette 45 ember küldhet tagot a törvényhozás házába, abban az országban jól megértjük, hogy Budapest és a szomszéd Besnyő messzebb esnek egymástól, mint Newyork és San Francisco.

Munkásmozgalom.

A nemzetközi bányászsztrájk. Angliában az egy hónapig tartó páratlan bányászsztrájk a vége felé közeledik. A munkások csodálatos kitartással, a legnagyobb nélkülözések közepett vívták meg harcukat, A bányászszövetség sztrájkpénztára mintegy 30,000.000 koronányi sztrájksegélyt fizetett ki és még mindig van vagy 20,000.000 koronája. Ez az összeg pedig képessé fogja tenni a munkásokat arra, hogy a bérminimumot elfogadni nem akaró bányatulajdonosokkal továbbra is szembeszálljanak. A minimális napibért, amelyet már 1906 óta követelnek az angol bányamunkások, most törvény biztosítja. Az angol kormány törvényjavaslatot fogadtatott el, amely az egyes bányakerületekben a minimális napibér megállapítását módja ki kötelezőnek. Ezzel a lépéssel Anglia ipari és munkáspolitikája új, tőle még járatlan mesgyére lépett. A manchesteri klasszikus országában, az ipari liberalizmus földjén, az állami be nem avatkozás, a teljes szabad egyezkedés elvét az erőviszonyok kényszere alatt szegre akasztotta a kormány. Minthogy a bányatulajdonosok nem tudtak megegyezni a munkásokkal, a kormány kénytelen volt közbelépni és a munkások követeléseit, ha csak részben is, törvényben biztosítani. Kitűnő példája ez annak, hogy a jogi és gazdasági elvek csak addig tartják meg „örökérvényűket”, amíg a meglévő gazdasági és hatalmi viszonyokkal szembe nem kerülnek. A munkások szervezettsége és ereje így döntötte le a szerződési szabadság elvét, amely valójában csak a vállalkozó szempontjából jelenteti szabadságot, míg a munkást az éhenhalás fenyegetésével a munkáltató kényének-kedvének szolgáltatta ki.

A törvény Anglia bányaterületét 21 kerületre osztja. Minden kerületben két munkásból és két munkáltatóból álló bizottság alakul, mely elnököt választ vagy ha erre nézve nem tud megegyezni, a kormány által nevezet ki. Ez a bizottság állapítja meg kerületében a bérminimumot. Szavazategyenlőség esetén az elnök szava dönt. Ha öt hét alatt nincs megállapodás, az elnök állapítja meg a minimumot. A döntés természetesen megengedi, hogy a bányatulajdonos ne dolgoztasson és becsukja a bányát, viszont a munkás ne álljon munkába. A törvény nem állapította meg számszerűen a minimális bért, amint a sztrájkoló bányászok kívánták (5 shilling, 17 éven aluli munkások részére 2 shilling). Minthogy a törvény nem elégíti ki az összes munkásköveteléseket, a sztrájkvezetőség szavazás alá bocsátotta azt a kérdést, vajjon megkezdjék-e a munkát. A sztrájk megkezdését is szavazás döntötte el. Habár valószínűleg nem is olyan nagy többséggel, mint a sztrájk kezdetén, a sztrájk mellett, a munka megkezdése mellett fognak dönteni. De minthogy a minimális munkabért csak a föld alatt dolgozó munkásoknak biztosították, a munka megkezdése után is még vagy 100.000 munkás fog sztrájkolni, a föld fölött dolgozók, akik a maguk számára szintén a minimális bér elvének kimondását követelik.

A nagy angol sztrájk alkalmat adott az angol munkásság bérvizonyainak megismerésére. Az angol szénbányákban már 1879 óta uralkodott egy minimális *akkordbér*, mely a szén árától függött, egy bizonyos magasságnál magasabbra nem emelkedhetett és egy bizonyos színvonalnál mélyebbre nem szállhatott le. A mostani küzdelemben jelszökeként szereplő minimális bér a vállalkozói nyereségtől független *napibér* követelését jelentette. Egy angol kutatónak a XX. század elején végzett vizsgálatai szerint néhány százezer, trade-unionokban szervezett, kitűnően kereső munkás mellett, az angol munkások egy harmad része a legalacsonyabb életszínvonal szükségleténél is kevesebbet keres akkor, mikor az ipar és kereskedelem a legnagyobb fellendülésnek örvend.¹ Anglia radikális és szociálpolitikai munkára különös hajlandósággal bíró kormányzatára nagy feladatok várnak. Mihelyt a bányászsztrájk megszűnik, újabb munkásküzdelmekre van kilátás. Májusban lejár a hajóácsok és hajókovácsok és a gépgyári munkások szerződése. A szerződéseket nem fogják változatlanul megújítani. A munkások jobb munkafeltételeket kívannak, köztük első sorban a 8 órás munkanapot. A vasutasok és Londonban az építőmunkások is új követelésekkel lépnek fel. A tömegek céltudatos és aktív önállósága a haladás minden barátjának lelkét csak örömmel töltheti el. Egyidejűleg az angolországi küzdelemmel úgyszólván mindenfelé a világon szén-sztrájkok törnek ki, folynak le vagy fenyegetnek. Függetlenül az angol sztrájkától, a porosz Ruhr-vidéken mintegy 200.000 bányász tette le a szerszámot. A porosz rendőrállamban persze egészen más volt a sztrájk képe, mint Angliában. Rendőri beavatkozásra volt szükség, vérnek kellett folynia. Míg amott munkáltatók és munkások állandóan egyezkedni próbáltak, Németországban a vállalkozók nem akartak szóba állani a munkásszervezetek képviselőivel. A harc itt is bérkövetelések körül forgott. 1907 óta ugyanis nem emelkedtek a bányászbérek. A sztrájk részben eredménnyel, részben eredménytelenül bevezették mondható. A porosz rendőrség erőszakos beavatkozása is nagyban hozzájárult ehhez.

Belgiumban, Csehországban is sztrájkolnak a bányászok. Csehországban nemcsak 20–2%-os béremelést, hanem 4½ K napi bérminimumot is követelnek. Az osztrák képviselőház törvényt hozott a bányászok munkaviszonyainak szabályozására. Az Egyesült Államok bányászai április 1-én léptek sztrájkba. A francia kamarában a 8 órás bányászmunkanapról, 750 frank évi nyugdíjról és a bérminimumról törvényjavaslatot

¹ Szociálpolitikai Szemle, 1912. 6. sz.

fognak elfogadni. Március 24-én 90.000 francia bányamunkás hatalmas demonstrációs sztrájkban adott nyomatékot e követeléseinek. Spanyolországból is szénbányászsztrájkok hírért hozták az újságok.

Európa ipara, amelynek a szénkérdés a szénkartellek egyeduralma alatt eddig is sok gondot szerzett, nagy mértékben érzi a nemzetközi szénsztrájk következményeit a szénárak hallatlan emelkedésében. Cardiffban a sztrájk kitérőse előtt egy tonna szén 17 shilling volt, március vége felé ez az ár 40 shillingre emelkedett. Alexandriában és Port-Saidban 25 shillingről 50-re szökkent a szén ára. Braziliában 50-60-70 shillingbe kerül a szén a minőség szerint. A nagy szénhiány a salgótarjáni szénbányatársaságot is arra bírta, hogy a Máv. igazgatóságától az Adria felé való tarifalást eszközöljön ki. A magyar bányák is a Földközi tenger felé gravitálnak már. (sz.)

Az egyetemről.

Még kis, civódó országban is, ahol minden politika: valamennyi polgárnak akkora büszkeséggel kellene az egyetemére néznie, amekkorát csak az a nyugodt bizonyosság ad, hogy a tudomány egyedülvaló szempontja maga körül semmiféle tisztátlan érdekeket meg nem tűrhet. Ez a bizalom nálunk rámeleg azokra a meglepetésekre, melyeket egy ország tudományos érdeklődésének megbántására a közoktatásügyi minisztérium rendezget. Márciusban Demeczky Mihály kinevezése váltott ki kemény bírálatot. A tanár urat a közoktatási miniszter ad personam nevezte ki. A plágium vádjával sújtott matematikus a legnagyobbaknak járó megtiszteltetéshez jutott: személyére szóló katedrát kapott. A büntetőjog tanszékének a betöltésénél Angyal Pál volt a fontos. Az orvosi fakultáson új élettani intézet kellene; a orvosok zavartalan tanulásának és tudományos munkálkodásának ez a legnagyobb érdeke. Ehelyett azonban mindenféle más tanszékterveinek, noha nincs rá szükség, csupán azért, mert néhány tartalékos tudóst kell már aktiválni. Látnivaló, hogy nem a tanulás szükséglete dönt, hanem egész idegen tényező: a professzorjelöltek száma, vastagsága, színe, ereje és ize . . .

Hogy pedig e jelöltek a trónöröklés elvének megfelelőhessenek, a tanárfiókok számára felállították a *Kis Akadémiát*. E zártkörű társaság törzsfői a nyilvános rendesek asszisztens- és magántanárfiókáik, akik egymás besegítésére véd- és dacszövetséget kötöttek. Színvonalukat jellemzi, hogy a szabadabb gondolkozású és a zsidó szak-társaikat nem veszik be a társaságukba, nehogy kár essék a katolikus kémian és a konzervatív anatómián. Ebből az előkészítő tanfolyamból ülnek át a katedrákba, csak egy kicsit meg kell öregedniök, hogy mutatósak legyenek.

Ebbe a fejezetbe tartozik aztán az a szomorú specialitásunk is, hogy tanszékeinkre igazi, nagy tudós csak elvétve kerül.

A Khuen-kormány reaktiválása.

A bécsi Canossát követő reaktiválás semmi egyéb, mint a munkapárt megmentésének kétségbeesett kísérlete. A rezolúciós politika bevallott csődje minden más nyugotibb országban kikerülhetlenül pártválságot idézett volna elő. Nálunk Magyarországon, hol nem a pártok szülik a kormányokat, hanem a kormány a hatalom kényszer eszközeivel csinálja meg magának az őt támogató pártot, – csak természetes, hogy a többségi párt huszonnégy órán keresztül megváltoztatja elveit, meggyőződéseit, taktikáját, ha ezt neki az a kormány parancsolja, melynek létét köszönheti. A munkapárt politikai erkölcsai a Khuen kabinetjével azonos értékűek. Tegnap összefogtak Kossuthékkal a rezolúcióért, ma már rezolúció nélkül állanak szemben tegnapi fegyverbarátjukkal. Tegnap még hazafiatlan és nem magyar volt az, ki nem követte va-

kon őket a rezolúciós álláspont hirdetésében, ma már hazafiatlan és nem magyar ember az, ki erről még beszélni mer. Tisza István a nagylátkörű balkezes államférfiú a munkapárt megalakulása előtt azt hirdette, hogy véget kell vetni a közjogi politikai jelszavaknak, most a munka, a nemzeti munka ideje következik. Láttuk a nemzeti munka gyümölcsét: – a véderőjavaslatot s láttuk e munka eszközeit: a reakció összefogódzását azok ellen, kik véderő helyett a demokratikus parlamenti reformot követelték. A becsületes választójogtól való félelem kergette bele a közjog ellen menydörgő Tiszát újra a közjogi politika örvényébe.

Ebbe az örvénybe kicsi híjja, hogy belefuladt volna a közel húsz millió koronán vásárolt munkapárti többség, ha az utolsó pillanatban Curtiusként bele nem ugrik a korona s a párt közt tátongó mélységbe a Khuen-kormány s nem vállalkozik arra a szegyeteljes szerepre, hogy dezavualja önmagát, az általa állásfoglalásba beugratott törvényhatóságokat s párt- és hatalommentés jelszavával meghunyászkodásra, önmegalázásra nem bírja a Tisza István vezérlete alatt álló kurucokat. A prezstízsében megtépett, magalázott többségi párt a maga vereségének szegyenét úgy akarja most feledtetni és palástolni, hogy irtó háborút hirdet azok ellen, kik a parlament demokratikus reformja érdekében most már kettőzött eréllyel fogják folytatni az obsrukciót. A házszabályok erőszakos kezelése a rezolúció visszaszívásával becsapott Kossuth pártol is ellenállhatatlan erővel fogja kényszeríteni most már az obstrukció támogatására. A parlament munkaképességének kilátásai tehát teljesen megromlottak. A Khuen-kormány visszajövetele megmentette talán ideig-óráig a munkapártot, de nem mentheti meg ezt a mai parlamentet, mely a Khuen-kormányval együtt a lehető leg-rövidebb időn belül el fog tűnni. A kibontakozást csak egy *választójogi kabinet* hozhatja meg, mely mindannak ellenkezőjét kell hogy csinálja amit Khuen-Tisza rezsim próbált: Új választást Tisza és fegyvertársai ellen, *parlamenti blokkot set.* általános, egyenlő, titkos választójognak, a véderőprovizóriumnak s a házszabály reformnak megalkotására.

A gyűldei ifjak.

A *Szent Imre Kör* tervei szerint egyháziak és világiak március 24-én *antigalileista* gyűlést rendeztek. Épp a szabadságünnepeükön toborozták össze a fiukat erre a kis árulkodásra. A vezérbizottság tagjai négy mérges beszédet mondtak, az elnökük pedig valami galíciai rabbi beszédét olvasta fel – melyet még a cionisták is hamisítottnak nyilvánítottak – és szemérmetlenül azt állította, hogy ez a Galilei Kör programja. Ahoz nem volt elég bátorságuk, hogy a Kör előadásaiból és száz röpiratából állapítsák meg a programját. Csúnya ellenfelek azok, akik így mesterkednek s minden jóhíszeműséget meg kellene tagadnunk tőlük, azonban az egész dolog olyan jelentéktelen, hogy semmiféle indulatot nem képes kiváltani belőlünk. A rendőri asszisztenciával ismét teljesen zártta tett gyűlést azzal végezték, hogy mindent megtesznek a Galilei Kör felozlatása céljából.

A Galilei Kört nem érdekelte, hogy a klerikális kollégák hogyan vélekednek. Helyette azonban *Petőfi Sándor* volt szíves válaszolni, akinek *A gyűldei ifjakhoz* (1847.) című versét a szabadgondolkodó diákok kinyomatták és a kezébe nyomták minden egyházinak és világinak, valamint a szeretetházak egyenruhás nénikéinek, akik szintén felvonultak az ifjúsági gyűlésre. A rendező kollégák erre dühösek lettek s ha belépett valaki, mindjárt a fülébe súgták: Dobja el, kolléga úr, azt a verset. Egy galíciai zsidó írta! Az egyik rendező haza is szaladt Petőfi összes műveiert és amikor visszajött, olyan szomorú volt az arca, hogy rossz volt ránézni.

Az amúgy is szomorú hangulatot aztán egészen gyászossá tette valami ördöngös galileista, aki kikutathatatlan helyről (a szomszédos házban lévő kis hónapos szobájából) az egész gyűlés alatt leli tüdővel fújta be a terembe a Marseillaiset . . .

MOZGALOM.

Ostwald budapesti előadásai.

Lapunk márciusi számában már jeleztük, hogy *Wilhelm Ostwald* egyesületünk meghívására Budapestre jön, hogy egyesületünkben s a Galilei körben egy-egy előadást tartson. Most már jövetelének idejét és előadásainak tárgyát is közölhetjük olvasóinkkal. A Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületében május hó 4-én: *a vallás és tudomány viszonyáról*, a Galilei körben pedig május hó 5-én *az energetikai világnézetéről* fog előadást tartani.

A Galilei Kör márciusi ünnepe.

Mióta a Galilei Kör megalakult, a budapesti egyetemi polgárok két ünnepségben ülik meg a márciusi napok emlékét. Az egyikben a hivatalos egyesületek vesznek részt, a másikat a Kör rendezi. A Kör meleg, lelkes ünnepe március 24-én volt a Vigadó nagytermében. Az ünnepséget a Munkásdalszövetség forradalmi dalokkal vezette be. *Rubin Lászlónak*, a Galilei Kör elnökének megnyitó beszéde után *Scheff-Dabis László* Ady Endrének az ünnepre irt versét szavalta el. Az ünnepi beszédet *dr. Kunfi Zsigmond* mondta. Beszédében a nemzeti eszmének és a szabadság, testvériség és egyenlőség jelszavainak új értékelését adta, beszélt a társadalmi osztályok küzdelméről és a fejlődés nagy perspektíváiról. Szavait a diáksághoz intézte és szép beszédét az óriási közönség percekig tartó tapssal fogadta. Az ünnepség egyik eseménye volt *Révész Béla* felolvasása. A kiváló író a Kör ünnepén jelent meg először a felolvasó-asztalnál és *Szocialisták* című novellájának felolvasása után a hallgatóság meleg ovációban részesítette. *Gombaszögi Frida* és *Sebestyén Géza* Ady, Arany és Petőfi verseiből mondtak el néhányat ismeretes művészi készségükkel. Nagy tetszést váltott ki *Németh Gyula* is, aki Reinitz és Schumann dalaiból énekelt Ötvös Adorján zongorakíséréte mellett.

Ady Endre versét íme olvasóinknak is bemutatjuk:

Új, tavaszi sereg-szemle.

Robogj föl Láznak ifjú serege
Villogi tekintet, világbíró kardunk,
Künn a mezőkön harsog a Tavasz
S mi harcból harcba csapat-számlát tartunk.

Mi szétáradtunk úzhetetlenül
 S hol élet zeng, ott vívódva mi élünk.
 Kis, romlott ország vén kadáverét
 Fűti étellel a vér, a mi vérünk.

Száguldva jártunk s most megpihenünk
 Hol friss szívek, szomjas szemek fogadnak:
 Vérbe vágyódunk, mink is vér vagyunk,
 Piros kedvű, új ütemű lovaghad.

Kik voltunk tegnap ködrongy-fantomok,
 Csatákat gyűrünk megemberesedve,
 Tegnap még buták tréfája valánk
 S ma vagy holnap már Isten legjobb kedve.

Futótűz volt a sárkány-paripánk,
 Bevett vár minden óvhatatlan szándék,
 Ölünkben szabad, új és romboló
 Garmadával a megváltó ajándék.

Mise, tömjénfüst, dicső babonák
 Dőlhetnek ránk már bús, keserű tűzbe,
 Hálózva fűtjük mink az ereket
 Új élet-műként, üzetve és üzve.

Szétcsörtetett a Láznak csapata
 Betűt, vonali, szint és hitet kiváltott,
 Hályogot tépett a magyar szemem
 S mink nézetjük most vele a világot.

S hiába: a vakság már nem magyar,
 Nincs magyar glóbus és a magyar észnek
 Meg kell tanulni a mi ütemünk
 S nem magyar sors az ábrándos enyészet.

Átváltódik, kit lázunk megkerül,
 Mélyül és tornyosul gondolat és álom,
 Megrázkódik újat lesve a szív
 S minden szokottság fojtogat, mint járom.

Így lettünk mi az új-látó szemek,
 Új rezdülés és ünnep az idegben,
 Hit, vágy, cél, csók mind-mind azóta más,
 Mióta mi lüktetünk a szívekben.

Ki minket üldöz, szívét vágja ki,
 Ki minket nem ért, önmagát gyalázza,
 Mert ott vagyunk mi immár mindenütt:
 Új a világ nálunk is már, hozsanna.

Tűz, vér, láz, újság, boldog változás,
 Csupa teremtés lángol a szemekben,

Örök tavasz, örök forradalom
 Óh ékeskedjél, mindig ékebben.
 Robogj fel Láznak ifjú serege.
 Villogj tekintet, világbíró kardunk,
 Künn a mezőkön harsog a Tavasz
 Harsogó Tavasz, kísérd el a harcunk.

Rubin Lászlónak, a szabadgondolkodó cselekvés erkölcsi alapjairól és a szabadgondolkodó diákság társadalmi magatartásáról szóló szavaiból a következő részleteket közöljük:

„Félezernél több diák dalolta néhány héttel ezelőtt utcahosszant a Marseillaise dalát s ugyanaznap este még egyszer összegyűltünk, hogy megbetegedési és halálozási statisztikák adatait hallgassuk meg. A szerzetesek kártékonyágáról vitáztunk az emberek ezrei előtt és kicsi csoportokban azon hét majd minden napján összejöttünk, hogy természettudományi és ismeretelméleti szemináriumokban részletkérdéseket beszéljünk meg. Tiltakoztunk a pepecselő irodalom ellen, de Zola emlékének munkásmatinéval adóztunk. Bár destruktívek vagyunk – miként az állandó vád mondja – mégis évmegnyitó bankett helyett gyűléssel kezdtük az évet, mert a könyvtárakban nincs elég hely és kevés a könyv. Amikor pedig legerősebb volt a vád, hogy tudománytalanok vagyunk, a magunkgyűjtötte statisztika tudományos feldolgozásával a diáknyomorra kényszerítettük a közfigyelmet. A vallásnak a szociális feladatok megoldásához semmi köze, hirdettük a régi képviselőház nagytermében és körhelyiségünk egyik kicsi szobájában mikroszkópot állítottunk fel, melyet tagtársaink a maguk pénzén szereztek be . . .

A tudomány nem zárkózik el önmagában, hogy kellő nagyképűséggel lenézhesse az agitáció értékét és az esztétizálás nem emel föl bennünket annyira, hogy cinikusokká finomodjunk . . .

Magatartásunk abból a mély hitből fakad, hogy mindenünk: kedves foglalkozásunk üzése, laboratóriumi vagy hivatali munkánk, festéssel, írással vagy olvasással töltött óránk ugyanannak a társadalmi összeműködésnek a tökéletességétől függ, amelynek része a kőműves, a kereskedő, a politikus munkája is.”

Beszédét így fejezte be:

„A mi társadalmi ideáljainknak még nincsenek országos dátumai, melyeket a köztudat emelt volna ki. A mi ünnepeink csak most vannak kialakulóban, mert sem az osztályok gazdasági harca, sem a felvilágosodásért menő szellemi harc nem adott még ebben az országban döntő napokat. S mikor egy nagy forradalmi emlék kapcsán emelkedett hangulatban összejövünk, hogy érzésünk ünnepi formában nyilatkozzék meg, nem a hagyományok kritikátlan tisztelete hoz össze bennünket, hanem hogy az örök forrongás örömnepének tekintsük a nagy forradalmi napot s örülünk egymás hitében és a magunk sokaságában mindannyian, akik azonos törekvéseket vallunk.

A múltak emlékére rendezett ünnepen talán kissé fásultan tűnődünk ünneplési kötelességünkön. Mintha a múlt, melynek nevében iskola és intézmények serege megmerevedett formákat erőszakosan kincsek gyanánt akart átnevelni ránk, – mintha e múlt elvesztette volna velünk minden kapcsolatát. Pedig nekünk is nagy emlék az a néhány diák, kik Martinovics kátéját másolták titokban egykoron, a mi elődeink azok a jurátusok, akik kipirult arccal éltették a reformország-

gyűlések ellenzéki vezéreit és a pilvaxbeliekhez csatlakozó sztrájkoló diákság az imént újra sztrájkolt a választójogi demonstráció napján. Mégis úgy állunk itt, a szabadság évfordulóján, mintha legigazibb óhajaink kiestek volna e régi ünnep megszokott kereteiből. A könyve főié hajló és szemináriumokba járó mai magyar diák forradalmi gondolata nem kering a barrikádok körül; véres harcokról és dicső csatákról nem álmodozunk. De áhítatszerű óhajunk, hogy idősebb társainktól a szociális igazságosság nagyobb szeretetében különbözzünk és legyünk olyan forradalmiak, bátrak, erősek és tanultak, hogy kaszinó és szolgabíró színvonal soha be ne olvaszthasson bennünket.”

A Szabadgondolat pályázata.

A Szabadgondolat pályázatot hirdet egy, a parasztság körében terjesztendő agitációs füzet megírására. A füzet tárgya: a szekularizáció kérdésének ismertetése a magyar nép, elsősorban a földműves nép számára. A pályázó elsősorban a kérdés társadalmi és gazdasági jelentőségét emelje ki, vezetőgondolata a tengődő parasztságnak a szekularizációtól várható anyagi fellendülése legyen s csak másodsorban foglalkozzék a történelmi és jogi vonatkozásokkal. A tartalom és a kérdés beállításának helyessége mellett legfontosabb követelmény a népies stílus, hogy a füzetet minden olvasni tudó ember fáradság nélkül megértse. Terjedelme: fél, legfeljebb háromnegyed ív lehet. A legjobb munka díja 100 korona, az utána következő két legjobb munka egyenként 50-50 korona jutalmat kap. A kiadás kötelezettsége csak az első díjjal jutalmazott munkával szemben áll fenn, de a pályázat hirdetője fenntartja magának azt a jogot, hogy a kiadandó füzetben a második díjat nyert munkák egyes részleteit is felhasználja. A pályázat bíráló bizottsága a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületének, a Szabadgondolat szerkesztőségének, a Társadalomtudományi Társaságnak és a szociáldemokrata párt vezetőségének egy-egy megbízottjából alakul. A gondosan tisztázott, csak egyik oldalra irt s jeligés levéllel ellátott pályamunkák 1912 június 15-ig küldendők be a Szabadgondolat szerkesztőségébe (Budapest, VI., Nagymező-utca 37–39).

A német szabadgondolkodó mozgalom.

A mi fejlődő mozgalmunk szükségszerűen rátereli érdeklődésünket a külföldi szabadgondolkodó mozgalmakra s ezek közül első sorban a németországra, mint amely egyrészt mintául szolgálhat, főleg praktikus kérdésekben, másrészt nagyszerű eredményeivel s a társadalom minden rétegére kiterjedő sokféleségével serkentő lehet. A német szabadgondolkodó mozgalom iránt érdeklődőnek az az első impressziója, hogy az nem egységes, hanem sokfelé elágazódó s hogy összetevői között igen sajátos alakulások is vannak. A mi mozgalmunknak a Freidenkerbund s talán még inkább a Monistenbund felel meg.

Most csak vázlatosan ismertetjük e mozgalmak összességét (utána pedig a többi országok hasonló mozgalmait), de a bennünket közelebről érdeklő részletekre alkalomadtán még visszatérünk.

A legrégebb egyházellenes alakulások Németországban az úgynevezett „szabad egyházközségek” voltak. Alaptíók tulajdonképpen vallásos katolikusok és protestánsok,

akik azonban egyházaik dogmatikus szelleme és minden szabadabb mozgást gátló hatalma alól szabadulni akartak. Az ily törekvések által életre hívott német-katolikus, illetve szabad-protestáns egyházközségek 1859-ben „a szabadvallású egyházközségek szövetségében” tömörültek. *{Bund freier religiöser Gemeinden Deutschlands.}* Négy évtized alatt ebben a szövetségben többségbe kerültek azok, akik mindenfajta dogmatikus vallástól, illetve a fennálló egyházaktól menten szükségét érezték valamelyes, nagyobb, a községeket összefoglaló, szellemi köteléknek. Hogy azonban a dogmatikus vallásoktól nyilvánvalólag megkülönböztessék magukat, 1899-ben alapelve tették „az egyénileg fejlődő megismerés szerinti szabad meghatározást” minden vallási ügyben, célul pedig „a dogmától mentes vallási élet fejlesztését” tűzték ki. A szövetség tagjai, az egyes községek ilyenformán teret adnak mind a mérsékelt, mind a radikális irányoknak. A községeknek lelkészük is van, akik vasárnapi és egyéb ünnepeket tartanak előadásokkal, zenével vagy énekkel. Működésükben legjelentősebb az, hogy az iskolaköteles gyermekeket szabad szellemű vallásoktatásban részesítik. Ezt az oktatást a délnémet államok általában elfogadják a tantervben foglalt vallástan helyett, a porosz állam azonban épp úgy mint a mi törvényeink a dissidens (az államilag elismert felekezet kötelékéből kilépett) szülők gyermekeit rákényszeríti az iskolai vallástanra. A szövetségnek 40 községben körülbelül 40.000 tagja van. A szövetség elnöke a breslauer község lelkésze: *Prediger G. Tschirn.*

A nyolcvanas években ennek a szövetségnek még teljesen vallásos jellege volt s ezért a szabadgondolkodók 1881-ben Ludwig Büchner vezetésével megalakították a *német szabadgondolkodó szövetséget (Deutscher Freidenkerbund.)* A szövetség alapszabályszerű célja az, hogy egyesítse azokat a német szabadgondolkodókat, akik az emberiséget a vallásos és tudományos tévedésektől és előítéletektől fel akarják szabadítani. Ezenkívül tagjai között barátságos érintkezést, kölcsönös segílyt és erkölcsi támogatást igyekszik kifejleszteni. Célját a szabadgondolkodó tanítások terjesztése, kongresszusok rendezése, helyi egyesületek alakítása és a nemzetközi érintkezés útján igyekszik elérni. Jelenleg körülbelül 1000 egyéni tagja és 64 szervezetben körülbelül 5000 tagja van.

Az ismertett két szövetség hosszú időn át ellenfélként állott egymással szemben. A közeledést a felekezetenkívüliségben való közösség indította meg, másrészt pedig az, hogy a szabadgondolkodók gyermekeiket csak úgy tudták felmenteni az iskolai vallástanítás kényszere alól, ha valamely szabadvallású község kötelékébe léptek, így lettek a szabadvallású községeknek tagjai szabadgondolkodók és monisták is s ma a Freidenkerbundnak ugyanaz a G. Tschirn az elnöke, aki az előbbi szövetségé. Maga a Freidenkerbund míg alapításával egyidejűleg kereste a nemzetközi érintkezést, másrészt arra is törekedett, hogy a sokfajta szabadszellemű egyesületet egy szervezetben egyesítse.

Az egyesítésnek annál is nagyobb szükségét érezték az érdekeltek, mert Haeckel kezdeményezésére 1906-ban megalakult a *monista szövetség (Deutscher Monistenbund)*, melynek jelenlegi elnöke *Ostwald*, tagjainak száma 700 egyéni tag és 41 helyi csoportban egyesült 5000 tag. A szövetség alapszabályszerű célja: az egyelvű (monista), tudományos alapú világ- és életnézetre törekedni. Híveit tevékeny szervezetben egyesíti; célját a közélet kultúrkérdéseiben való állásfoglalás, folyóirat, röpirat, könyvkereskedés, előadások rendezése és a hozzá hasonló törekvések támogatása útján valósítja meg. A szövetség 1911 szeptember havában nemzetközi monista-kongresszust rendezett Hamburgban, amelyen az egyes országok képviselőit is megszervezték.

A részletekben különböző szövetségek között az egyesítés érdekében kezdettől fogva semleges álláspontot igyekezett elfoglalni az erkölcsi kultúrtársaság (*Deutsche Gesellschaft für ethische Kultur*). Megalakítására közvetlen okot a reakciós porosz iskolatörvény adott

(1892). Ez egyesület a laikus erkölcs képviselője és alap szabályszerű célja az, hogy tagjai között a különböző életviszonyoktól, vallási és politikai véleményektől függetlenül erkölcsi kultúrát fejlesszen, erkölcsi kultúra alatt értve azt az állapotot, melyben igazság, igazságtevés, humanizmus és kölcsönös tisztelet uralkodnak. Kezdetben igen sokan léptek be a társaságba, mely szigorúan őrködött azon, hogy semlegességét vallási és politikai tekintetben jobbról is, balról is megőrizze. Így egyrészt azért, mert tagjai hajlamuk vagy szükségleteik szerint lassanként más-más egyesületek kötelékébe léptek, másrészt pedig, mivel az egyesület működése elé a porosz és szász kormány különféle akadályokat gördítettek, tagjainak száma mindinkább csökkent, úgy, hogy jelenleg alig több 800-nál, 7 helyi csoporttal. Elnöke Döring tanár Berlinben.

Erkölcsi súlyában és tekintélyében mindazonáltal semmit sem veszített a társaság, sőt két irányban is nyert. Egyrészt azért, hogy megalakította a nemzetközi etikai szövetséget (*Internationaler Ethischer Bund*), amely jelentős munkát végzett a laikus morál kiépítése terén és 1911 júliusában Londonban a népfajok nemzetközi kongresszusát rendezte. Másrészt nyert jelentőségében – és ezt az összes hasonló szellemű testvéregyesületek elismerték – akkor, mikor ezekkel karöltve végre megvalósította ami kezdetől fogva célja volt, a német szabadszellemeű egyesületek kapcsolatát a *Weimarer Kartell*ben.

Ez a kartell önálló társulatok egyesülése közös feladataik megvalósítására. A közös feladatokat esetről-esetre közgyűlésen állapítják meg. Ma a kartell ezeket az alapköveteléseket írja zászlajára: 1. a szellemi élet szabad fejlődése és minden elnyomás megszüntetése; 2. iskola és egyház szétválasztása; 3. az állam tökéletes laicizálása. Ezenfelül megállapodtak a kartell tagjai a következő követelések tekintetében: 1. az egyetemi tanszabadság védelme; 2. a theologiai fakultás megszüntetése és a vallástudományi anyagnak a bölcséleti fakultásba való sorozása; 3. a nyilvános tanintézetek felszabadítása az egyházi befolyás alól; 4. önálló oktatásügyi minisztérium felállítása; 5. a községeknek kulturális ügyekben az állami beavatkozás alól való felszabadítása; 6. a felekezettől való kilépés egyszerűsítése, a törvény szabályozása; 7. a felekezetenélküliek gyermekeinek felmentése a felekezeti vallástanítás alól; 8. a vallásos eskükényszer megszüntetése; 9. temetkezési szabadság (hallotthamvasztás); 10. a nő törvényi, gazdasági és erkölcsi lealacsonyításának leküzdése.

A kartell tagjai a már említettek közül ezek: Deutsche Gesellschaft für ethische Kultur (D. G. E. K.), Deutscher Monistenbund (D. M. B.), Deutscher Freidenkerbund (D. F. B.); ezenkívül öt helyi szervezet (Kartell): Bund für persönliche Religion, Cassel, Kartell der freiheitlichen Vereine, München; Kulturkartell, Grossberlin; Ortsgruppe Hamburg des Deutschen Monistenbundes; Kartell freigeistiger Vereine, Frankfurt a/M. Végül van a Kartellnek még négy tagja: ezek a következő speciális célú egyesületek: Jungdeutscher Kulturbund, Bund für weltliche Schule und Moralunterricht, Bund für Mutterschutz, Komitee „Konfessionslos”. Ezek közül a Jungdeutscher Kulturbund körülbelül azonos célú a mi Galilei Körünkkel, a többinek célját a neve mutatja, A Komitee „Konfessionslos” önálló egyesület, csupán egy körülbelül 10 személyből álló bizottság Gurlitt tanár vezetése alatt és az a célja, hogy a felekezeti kötelékből kilépni kívánókat állampolgári jogaik teljes elismerésének kivívására egyesítse. Amint a dissidensek és felekezetenélküliek egyenjogúsága elismertetik, a bizottság feloszlik. Megemlítendő, hogy ezt a bizottságot annak a hatása alatt alapították, hogy többször megtörténi Németországban az, ami adandó esetben nálunk is megtörténnék, illetve meg is történt, hogy t. i. nem véglegesítettek állami hivatalnokot, mert nem tartozott semmiféle egyház kötelékébe.

A Kartell tagjai sorában nem találjuk a szabadvallású községek szövetségét (Bund

freier religiöser Gemeinden Deutschlands). Ennek oka a gyermekek vallásoktatását illetőleg, különösen Poroszországban, a szövetséget fenyegető veszély; maga a szövetség a Kartell alapításában tevékeny részt vett.

Bejelentette a Kartellbe való belépését a *Humbolds Bund*, melynek körülbelül a monista szövetséggel azonos célja van, amennyiben célja szűkebb egyesítése a monista világszemlélet azon híveinek, akiknek meggyőződése az, hogy ez a világszemlélet csak természettudományos megismerésen alapulhat. Több ezer tagja van, akik a *Neue Weltanschauung* című lap körül csoportosulnak.

Van még néhány szabadgondolkodó egyesület a kartellen kívül, melyek közül legjelentősebb a *proletár szabadgondolkodóké* Eisenachban (78 helyi csoportban 4000 tag).

A szervezett német szabadgondolkodók száma 100 ezerre tehető. Folyóirat szükségletüket heti és havilapok egész sora elégíti ki. Minden szervezetnek megvan a maga speciális céljait szolgáló lapja (*Monismus*, *Der Freidenker* *Ethische Kultur*, *Atheist*, *Weltliche Schule*, *Die Neue Generation*, *Neue Weltanschauung*, *Die Geislesfreiheit* stb), s a szervezetektől függetlenül is igen jól prosperál néhány kitűnően szerkesztett szabadgondolkodó folyóirat (*Das Freie Wort*, *Freie Jugend*, *Der Monist* stb).

Az országos szabadgondolkodó-értekezlet

ügyében¹ a vidéki szabadgondolkodó szervezetekhez intézett felhívásunkkal a múlt hónapban a nagyváradai Darwin Kör és a zombori Voltaire Kör válaszmánya foglalkozott. Mindkét egyesület örömmel tette magáévá a tervet s a Darwin Kör a nagyváradai társegyesületekkel együtt legalább 15 s a Voltaire Kör is több résztvevőt helyezett kilátásba.

A Darwin Kör részéről különben a következő hozzászólást is kaptuk:

Mindannyian, akik a szabadgondolkodó mozgalomban résztveszünk, észrevehetjük hogy a küzdelemnek újabb fázisához érkezünk.

A reakciónak első rohamán, a gúnyon, a lekicsinylésen, a csirában való elfojtás lehelőségén immár túl vagyunk. Ha nem is szereztünk nagy tömegeket, mégis eredményeket mutathatunk fel, még az elmaradt vidéken, a perifériákon is. A polgárság öntudata növekedőben, világnézete átalakulóban! Nézzük csak a diákmozgalmakat. Rövid idő előtt a nacionalista jelszavak, frázisok jegyében állottak a diákegyesületek. S ma, teljes részvétlenség vagy csendes mosoly kíséri a hazafias frázisokat, még a vidéken is. A *nagyváradai* jogász olvasó-kört, a jogászság hazafias egyesületét például minden évben csak hivatalos, tanári presszióval lehet megalakítani s így is, a teljes részvétlenség miatt két-három hónap alatt befejezi jelentéktelen működését. A régi, jelentőségüket veszített eszmék Helyét a való élet ideáljai foglalták el náluk is. A világnézetek differenciálódása folytán a diákmozgalmakban is a reakció áll szemben minden egyes kérdésnél a radikalizmussal s a nacionalizmussal, mely alatt barát és ellenség elféri – tűnőíében.

Ennek az ifjúságnak, mely már világnézetünket vallja a magáénak, nem elég csak elméleti igazságokat hirdetni; mert irányítást, állásfoglalást várnak tőlünk, a gyakorlati élet, a jelen nagy kérdéseiben is.

Nem agitációs jellegű csapatszemetlét várunk tehát az értekezlettől, hanem komoly belső gyakorlati munkát: *szervezést és új munkaprogramm megalkotását*.

Új harcaink küszöbén mindannyian érezzük, hogy új, *terszerű* mozgalomra van szükség. Rendszertelen, egyszerre védő és támadó hadviselésünknek át kell alakulnia.

¹ L. Szabadgondolat 11. évf. 2. sz.

Új célokat, új eszményeket kell kitűznünk, határozott munkatervet kell megállapítanunk. Egységet kell teremteni az összes szabadgondolkodó- és egyéb polgári szervezetek között s harmóniát a központ és a vidék munkálkodásában.

Ennyi feladat megvalósítása előtt állva, valóban közóhajt tolmácsolt a Szabadgondolat, midőn februári számában felvetette a szabadgondolkodó-kongresszus tervét s azt hiszem, igen sokan vagyunk, akik nagy reményekkel nézünk a terv mielőbbi megvalósítása elé.

Nagyvárad, 1912. március.

*Dr. Katz Lipót,
a Darwin Kör főtitkára.*

A többi vidéki szervezeteket ehelyütt is felkérjük, hogy foglalkozzanak mielőbb a kérdéssel, véleményüket s a résztvevők várható számát tudassák s bízzák meg a választmány valamelyik tagját, hogy ez ügyben velünk állandó összeköttetést tartson fenn. Kérjük egyúttal már most a tárgyalási anyagra vonatkozó indítványaik, esetleges előadások, előadók bejelentését is, hogy a még e hónapban szétküldendő részletes programtervezetbe ezeket is beilleszthessük.

A Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületének titkársága.

A Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete

budapesti előadásainak sorozatát e hónapban fogja megkezdeni *dr. Madzsar József* „Egyház és tudomány” című előadásával. Utána *dr. Szende Pál* előadást fog tartani „Kulturális fejlődésünk akadályairól” s még Ostwald előadása előtt lesz *az iskolák és a főváros klerikalizmusa* ügyében tartandó *antiklerikális nagygyűlés* is, amelybe az egyesület a vidéki szabadgondolkodó-szervezeteket is be fogja vonni. A naggyűlésen a főváros klerikalizmusáról *dr. Kunfi Zsigmond*, az iskolák klerikalizmusáról pedig *Somogyi Béla* és *Zigány Zoltán* fognak beszélni. Az előadások s a gyűlés pontos idejét és helyét az egyesület plakátokon fogja közölni.

A múlt hónapban az egyesület két előadója járt vidéken: *a kassai Bacsányi Körben* *dr. Székely Artúr* tartott előadást „A társadalmi fejlődés tényezői” címen, *a túrkevei Munkás Önképző*-ben pedig *Loránd Jenő* „A magyar föld és a magyar nép” címen. Mindkét előadás március hó 12-én volt.

Galilei Kör.

A március negyedik *választójogi demonstrációjában* a Galilei Kör is résztvett. Megelőzőleg a Kör röpiratban hívta tüntetésre a diákságot. E röpirat többek között ezeket mondta: „Igaz, mi emeltük fel tiltakozó szavunkat a tudományos munka nevében a lármás politikai tüntetések szokása ellen, mi hangoztattuk mindenkor, hogy a közönség iránti kötelességünk a tanítás és tanulás munkáját rója ránk. De vannak idők, midőn a társadalmi szolidaritás a demonstrációt avatja épp oly komoly és áldozatra érdemes kötelességgé. A nemesi kiváltságok és a jobbság eltolásával felérő átalakulásokról van szó: a népjogokért folyó küzdelemben a nagy nyugati demokráciák teremtődése ismétlődik meg itt. S most, midőn a döntő mérkőzés előtt seregszemlére készülődik a demokráciáért harcolók tábora, bennünket is az utcára szólít állásfoglalásunk erkölcsi kényszere.”

Reggel 9 órakor mintegy 300 diák indult el a Kör helyiségéből az egyetemek felé. A bölcsészeti és a jogi fakultás előtt megállított a menet és a Marseillaise hangjai mellett csatlakoztak hozzá az előadásokról kitóduló diákok. A Kossuth Lajos-utcán végighaladva, a Rákóczi-útnál csatlakoztak a szervezett munkások beláthatatlan tömegé-

hez s egyre növekedve, körülbelül 600 diák torkolt be az Andrassy-út végén tartott népgyűlésekbe.

A polgárság március 24-én rendezett tüntető felvonulást a választójog mellett. Ezen a felvonuláson a spontán összeverődött diákság adott szint a tüntetésnek.

A Galilei Kör márciusban két előadást tartott a régi képviselőház nagytermében. Ez a két előadás *Magyarország történelméről* rendezett ciklus első fele volt. E ciklus célja, hogy az iskolás történelemmel szemben rámutasson a gazdasági erők döntő szerepére, az egyesek története helyett a nép történetére irányítsa a közfigyelmet s a glorifikált kiváltságosokban az osztály önzés példáit mutassa be. Az első előadást *Szende Pál* tartotta Szent István alkotmányáról, a másodikat *Pogány József* Dózsa Györgyről és a magyar jobbágyságról. Mindkét előadáson zsúfolásig megtelt a nagyterem. A sorozat további két előadása áprilisban lesz. Az egyiket *Ágoston Péter* tartja a birtokarisztokrácia kialakulásáról, a záróelőadást pedig *Jászi Oszkár* a magyar nemzeti állam kialakulásáról.

A munkásoktatás kiegészítésére *munkásmatinékat* rendez a Kör, melyeken előadásokkal, felolvasásokkal és szavatokkal a Kör tagjai vesznek részt és mindegyik ünnepség valamely kiváló író, tudós vagy társadalmi reformer körül csoportosul. Az első *Zola-matiné* március 10-én volt. *Vitéz Miklós* megnyitója után *Kelen László* Zóla-lanulmányát olvasta fel, *Scheff-Dabis László* pedig a francia kultúrharcról mondott beszédet. Végül *Lindner Bertalan* szemelvényeket olvasott fel a *Germinal*ból.

A *medikus szakosztálynak* „Az orvostudomány szociális vonatkozásai” című sorozatában március hónapban dr. *Hahn Dezső* a nemi betegségekről, dr. *Detre László* egyetemi m. tanár pedig a tuberkulózisról tartottak előadást.

A *jogi szakosztály* a megüresedett elnöki tisztségre dr. *Kalmár Simon-l* választotta meg, aki „Történelmi materializmus és jogi alapfogalmak” címen előadást is tartott a szakosztályban, melyet azután élénk vita követett.

A Kör *Mach-szemináriuma* négy összejövettel tartott. Márciusban két *tagértekezlet* volt s az egyiknek keretében közvetlenül a választójogi tüntetés előtt dr. *Beck Salamon* tartott előadást a választójogról és az értelmiségről.

A Kör *márciusi ünnepéről* külön helyen számolunk be.

Most van sajtó alatt és néhány nap múlva jelenik meg a Kör könyvtárában *Ágoston Péter*-nek „A vármegye” című füzet, melyet a Kör tavalyi, Magyarország közállapotáról szóló ciklusában adott elő a szerző.

KÖNYVEK.

Semper Idem. Írta: *Dr. Gonda József.* Előszót irt hozzá Ignotus. Békéscsaba: Téván A. 19i2. (212).

Külső kiállításában is feltűnő, szokatlan, mégis finom ruházatú könyv ez, melynek hasonló belső tartalmáról, az író mondanivalóiról néhány ívnyit írtak össze az utolsó két hónap alatt. S ami legcsodálatosabb nálunk: a nagyoknak, az igen kiemelkedőknek kijáró csupa dicséret hangján irt róla, mondhatni az egész magyar íróvilág. Pedig Gonda József nem az az író, aki színtelen vízszínekkel fest, nem is vázlatokat rajzol, hanem éles, napfényes, meleg és egészen sajátos, új színkeveréssel dolgozza ki vászna minden részletét, ahol még a háttérben maradó részleteket sem fedik el jótékony s bizonytalan ködfoltok. Színes nyelvezetű, erős fejű, melegézésű, szenvedelmes temperamentumú író volt Gonda József mióta a tollat forgatja, akit nem hiúságos dicsőség nyugtázott a vidéken oly hálátlan, oly idegzetbe, húsba vágó hivatásához, hanem az a komolyabb, az az emberibb és ritkább szenvedély, heves szenvedély a szó legnemesebb értelmében – mely a maga életével, emelkedettebb gondolkodásával, lobogó lendületével akarja átíratni, megjavítani, fölemelni: az ősi ösztönök és durva kenyérharc sarában sinylődő tömegeket.

Ez az érdekes író – kinek fekete szeme örökös nyugtalan lángban égő lelkét veri vissza –, ott a poros, földhöz lapult, lusta alföldi nagyfaluban az őt üldöző rossz indulat, irigység, rágalmak gáncsvetések ellenére *kicsikart* magának az élettől mindent egészen fiatalon, ami ott az embereket etégedetté, megpihenővé s lusta megalkuvóvá teszi. Belső létére városi tanácsnok lett harminc éves korára és rátalált „az asszonyra is, ki okos és szép, kinek egyénisége telve a finom, subtilis, kulturált lények intelligenciájával és varázsával”. S ahelyett, hogy kincsei birtokában elpihent s az étellel való célszerű megalkuvás álláspontjára helyezkedett volna: nekigyürkőzött, hogy megmozdítsa a vele szembehelyezkedő értelmiséget a kultúra s általános haladás irányában s megnyerje a tömeget eszméinek. Gonda József annak a vegyes eredetű, de nyelvben, érzelemben, gondolkodásban már egységessé olvadt magyar nagyvárosi népségnek szülötte és írásai is annak lelki kincsét tárják fel, amely az írók, festők, szobrászok egész csoportját lökte ki magából mostanában az országba. Ezek az írók, gondolkodók, művészek, ellentétben az anyatársadalommal, mind lázadók, mind újítók, mind támadói, rombolói a régi formáknak és régi rendnek. Gonda József azonban nem szakadt el ettől a társadalomtól, otthon maradt és ketős munkára adta magát.

Egyfelől acélos akarattal, fegyelmezett lélekkel, kínzó idegzetét, kétségeit, a közömbösséget, gúnyt csodás energiával legyőzve, ment előre a maga útján, szokatlan energiával tanult, haladt fölfele a szociológia, pszichológia bölcsélet magaslatain, mint író a nyugati kultúra árnyas fákkal szegett, szökőkutas, patakos, virágos, pázsitos mezőit álmolta át a porfelhőbe burkolt Szaharába, másfelől a maga meglátásain, álmain, vergődéseiben, örömeiben, elégedetlenségén keresztül ezt a kultúrát meg is kedveltette másokkal, *sokakkal* is környezetében.

Gonda József színes, zamatos eredeti nyelvezetű író, rendezett elméjű gondolkodó, akiben a napi élet eseményei heves rezonanciát keltenek, aki átél mindent s nagy műveltsége mély intelligenciája szűrőjén tisztítja meg érzéseit, mondanivalóit.

Értékes írói tulajdonságait is felülmúlják azonban apostoli kvalitásai. *Valóságos missziót teljesített és teljesít* a maga helyén; anyagi, erkölcsi, testi, lelki áldozatokkal

küzdött és küzd környezetének fölemeléséért. A tizenhatodik századbeli hitvitázó és hitvalló s a huszadik századbeli újító hevületével, szenvedelmével mondja ki nézeteit, ostorozza az elmaradottakat, állapítja meg a társadalmi bajok gyökerét s a nagy tudású orvos biztos Ítéletével mondja meg orvosszereit.

A pár év előtt még egyedül álló Gonda József gárdát teremtett, lapot létesített és bekapcsolta Hódmezővásárhelyt a nyugati kultúra átültetőinek és megteremtőinek nehéz, nemes, nagy munkájába.

Fekete hangulatú, komor, mélyen emberi, mély érzésű írásainak, – amelyekkel most oly országos dicsőséget aratott, – lehet-e ennél maradandóbb, értékesebb eredménye, dicsőségesebb sikere?
R. Gy.

Pszichoanalízis. Írta Prof. S. Freud. Fordította dr. Ferenczi Sándor. Nyugat. 1912. Ára 1.50 K. – **Lelki problémák.** Írta dr. Ferenczi Sándor. Nyugat. 1912. Ára 1.50 K. Két új könyv hagyta el a sajtót, melyekre fel akarjuk hívni olvasóink figyelmét. Az egyik Freud előadásainak fordítása, melyekben a nagy pszichológus új módszerét és az azokkal eddig elért fontosabb eredményeket ismerteti – a fordítás Ferenczi dr. munkája –, a másik eredeti munka és Ferenczi idevágó újabb értekezéseinek gyűjteménye. Bár mindkettő szigorúan tudományos munka és az orvost akarja egy új gyógyítási mód lehetőségeivel megismertetni, mégis azzal a reménnyel íródott, hogy ismereteit a nagy közönségnek osztogassa. Ferenczinek igaza van, ha az új tan terjesztésén fáradozik: nem elég, ha a közönség tudomást vesz az új gyógyomódról. A lelki élet törvényeinek, a lelki történés mechanizmusának oly mértékű felismerése, mint az Freudnek sikerült, nem marad hatástalanul az egyetemes kultúra fejlődésére, míhlyt ezek a felismerések átmentek a köztudatba. Új é» fontos igazságokról van szó, melyek szükségszerűen állanak minden emberi érdeklődés központjában; hiszen az emberi törekvések legmélyebb rugóit vannak hivatva megvilágítani. Az emberi lélek mindnyájunkban és minden időben közös tulajdonságairól van szó, a psziché első igazi természetrajzáról. Nem új igazság, hogy az önmegismerés legfontosabb kelléke minden céltudatos haladásnak. Ha kínos és gyakran fájdalmas is, erkölcsi kötelességünk számolni minden igazsággal, főleg azokkal, melyek önmagunkról szólnak. A fejlődő kultúra egyre több díszletétől fosztotta meg az emberiség színpadát és már-már féltő, hogy – nézők és szereplők egyaránt – elveszítjük illúzióinkat, melyek nélkül a játék elveszti meggyőződésének minden erejét. A tudomány leintette az élet külső rendezőit és az ember magára maradt a színpadon, hogy saját kedvére cselekedjék. Talán nem véletlen, hogy az új tudomány, a pszichoanalízis éppen abban a korban lép fel, melyben először remélhetjük komolyan, hogy a vallást sikerülni fog kiküszöbölni az emberi élet vezető tényezői közül. Az összes földi intézmények, bármennyire külsődlegeseknek is lássanak, csak az emberi lélek tulajdonságai által vannak megindokolva, emberi törekvések, vágyak, aggályok projekciói. A bennünk homályosan élő törekvések időről-időre szilárd gondolatrendszerre szabnak meg az emberiségnek, mely egyetemes cselekvését, mint valami munkarend, szigorúan szabályozza. A célszerű munkarend azután hosszú ideig szerepel mint külső, változatlan kényszer, míg a fejlődő emberiség meg nem repesztí a régi bőrt, hogy csakhamar újat termeljen magának. A vallás már nem képes régi feladatát teljesíteni. Már rég nyűg, mely minden haladást gátol. A most fellélekző emberiségnek fel kell használnia a rövid időt, mely egy új világnézet véglegesebb kialakulása előtt még rendelkezésére áll, hogy szemlét tartson önmaga fölött, hogy megismerje nyugodtan és elfogulatlanul azokat az ösztönöket, melyeket a természet beléoltott. – Ferenczi könyvei alkalmasak arra, hogy népszerűvé tegyék az új igazságokat s csak örülnünk kell annak, hogy elég bátor ahoz, hogy a közönség elé vigyen olyan gondolatokat, melyek ma, sajnos, még céhbéli pszichológusok részéről, sőt leginkább az ő részükről annyi üres támadásnak és közönynek vannak kitéve. Munkája tudományos jellegének kidomborítását, sajnos, nagyon rosszul szolgálja az a körülmény, hogy a könyvek a Nyugat, tehát egy par excellence irodalmi vállalat kiadásában jelentek meg.
H. Gy.